

*In memoriam***BARIŠA KREKIĆ**

(Dubrovnik, 14. rujna 1928. - Los Angeles, 12. siječnja 2021)

Bariša Krekić, jedan od najistaknutijih i najplodnijih istraživača dubrovačke prošlosti, preminuo je 12. siječnja ove godine u 93. godini života. Njegov dugi život bio je obilježen brojnim povijesnim i osobnim mijenama te predanim radom kojim je zadužio hrvatsku i svjetsku historiografiju. Brojnim knjigama i znanstvenim radovima objavljivanim u svjetski značajnim časopisima promovirao je dubrovačku povijest i historiografiju te uvelike pridonio njezinoj prepoznatljivosti u američkoj i svjetskoj historiografiji. Školovanje je započeo u rodnom Dubrovniku, gdje je završio Klasičnu gimnaziju. Studij povijesti završio je u Beogradu, kamo ga je pozvao Jorjo Tadić, koji mu je i kasnije pomagao. Krekić je u Beogradu doktorirao i, zahvaljujući glasovitom bizantologu Georgiju Ostrogorskom, započeo karijeru u Bizantološkom institutu SANU. Od 1956. do 1970. radio je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Njegov je znanstveni put uvelike odredila postdoktorska stipendija u Parizu 1957-1958, gdje je učio od Fernanda Braudela i bizantologa Paula Lemerlea. Od 1970. do umirovljenja 1994. Krekić je bio zaposlen kao redoviti profesor na University of California, Los Angeles. Bio je ravnatelj Center for Russian and East European Studies, UCLA. Nakon umirovljenja postao je profesor emeritus istog sveučilišta. Tijekom dugotrajne karijere Bariša Krekić surađivao je s brojnim značajnim povjesničarima i istraživačkim institucijama. Uz matično UCLA, gostovao je na sveučilištima Bloomington, Stanford, UC Santa Barbara i Central European University u Budimpešti, u istraživačkom centru Dumbarton Oaks Sveučilišta Harvard te Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku.

Bariša Krekić ostavio je velik i značajan opus, niz knjiga i radova među kojima pretežu radovi o Dubrovniku. Braudelova djela i predavanja o Mediteranu kao povijesno i kulturno povezanoj cjelini u kojoj Dubrovnik ima istaknutu ulogu, kao mjesto brojnih i raznolikih povijesnih interakcija, dodatno su usmjerila Krekićev istraživački interes za vlastiti grad. Tom se tematikom počeo baviti puno prije negoli je istraživanje Mediterana postalo zasebna i svjetski važna historiografska tema. Uz to, od Braudela je preuzeo i ideju o nužnosti širokog poznavanja povijesnih zbivanja i presudnoj važnosti arhivskog rada. Odlično poznavanje pomoćnih povijesnih znanosti i rada na arhivskoj građi te akribičnost u analizi i interpretaciji najuočljivije su značajke Krekićeva historiografskog

rada. Bavio se političkom i gospodarskom povijesti, posebno trgovinom i pomorstvom te vlastelom i njihovim političkim i društvenim značenjem i djelovanjem. Otvarao je mnoge teme o svakodnevnom životu. Posebno ga je zanimalo pitanje društvene i obiteljske uloge žena u srednjovjekovnom Dubrovniku i njihov neformalni utjecaj na svijet politike i poduzetništva. Dubrovnik nikad nije promatrao izolirano nego unutar srednjovjekovnog mediteranskog i balkanskog sustava komunikacija i utjecaja. Istraživao je veze Dubrovnika s Venecijom, Firencem i drugim talijanskim gradovima, državama u zaleđu grada i levantskim lukama. Tijekom čitavog radnog vijeka gajio je oduševljenje arhivskim radom, posebno u Državnom arhivu u Dubrovniku, u koji je zalazio 55 godina i blisko surađivao sa Zdravkom Šundricom i Vinkom Foretićem. Istraživao je i u Archivio di stato di Venezia. Kao i mnogi, Krekić je bio opčinjen bogatstvom dubrovačkog arhiva, jednog od najbogatijih i najboljih arhiva na Sredozemlju. Brojne arhivske serije, rukopisi i dokumenti nude uvid u život Dubrovčana tijekom niza stoljeća i omogućuju istraživanja srednjovjekovne povijesti nedostižna za mnoga druga područja. Arhiv nudi i obilje podataka o susjednim regijama - Bizantu, Bosni i Srbiji u zaleđu, Hrvatskoj u susjedstvu, Levantu, Italiji i drugim sredozemnim područjima. Stoga ne čudi da je Krekić u autobiografiji izrazio nadu da će "nadležni uvijek cijeniti arhiv iznad svega i dobro ga čuvati".

Bariša Krekić je tijekom radnog vijeka i kasnije, kao profesor emeritus, bio cijenjen među studentima UCLA. Predavao je niz kolegija iz povijesti Bizanta te srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog Balkana. Njegovi studenti smatrali su ga zahtjevnim profesorom, izvanrednim predavačem, blagim i ljubaznim čovjekom, ukratko, tradicionalnim profesorom u najboljem smislu riječi. Svjedočili su da je predavao strastveno, duhovito i šarmantno, ali bez dodvoravanja i olakšica što se tiče učenja. Uz šale i slikovite pripovijesti pred njima je oživljavao svijet prošlosti. Kažu da ih je učio temeljitosti, važnosti jednako širine kao i detalja i tako im budio zanimanje i poticao ih na učenje i istraživanje. U Krekićev pristupačan i zainteresiran odnos prema studentima imala sam se i sama priliku osvjedočiti boraveći na UCLA, pri *Center for Medieval and Renaissance Studies*. Tijekom mog rada s doktorskim studentima prof. Krekić znao se pridružiti kao slušač i komentator. I prema kolegama je bio jednako susretljiv, rado se družio i razgovarao. Tim je druženjima često prisustvovala i njegova supruga Ružica Popović Krekić (1940-2011), u vrijeme mog boravka u LA zaposlena u Mount Saint Mary's Catholic College, Los Angeles.

Ono što o Krekiću kažu njegovi američki studenti i kolege mogu posvjedočiti i brojni svjetski i hrvatski povjesničari, a posebno oni dubrovački. Bariša Krekić je do kraja života ostao čvrsto povezan s rodnim Dubrovnikom jakim emocionalnim, ali i znanstvenim vezama. Uz spomenutu suradnju s Interuniverzitetskim centrom u Dubrovniku, posebno je bio vezan uz Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Objavio je niz znanstvenih radova u zavodskim časopisima, kao i knjigu *Unequal Rivals*, o odnosima Dubrovnik i Venecije (2015). Rado je i redovito kontaktirao s dubrovačkim znanstvenicima i pratio dubrovačku historiografiju. Bio je živo i iskreno zainteresiran za rad mlađih znanstvenika, redovito čitao njihove radove i nesebično dijelio svoje znanje. Bilo je i kritika, no one su uvijek bile korisne, blage i uljudne, pravi odraz njegove osobnosti. Rijetkost je da netko s toliko pažnje prati rad mlađih kolega, pomaže im i ne libi se pohvaliti njihova historiografska postignuća. B. Krekić je, kao što i treba biti, shvaćao povijesnu znanost kao “zajednički poduhvat” i s tog je gledišta pristupao mlađima. Tomu mogu osobno posvjedočiti jer je profesor Krekić započeo prepisku sa mnom 1994. godine, nakon izdanja moje prve knjige. Mogu reći da je u četvrt stoljeća razmjene pisama bio moj neformalni mentor. Listajući brojna, već požutjela pisma na memorandumu UCLA te kasnija e-pisma, ponovno nalazim podršku, poticaje, smjernice, upute na literaturu, arhivske podatke i signature. Na moje omaške i propuste uvijek bi upozoravao šarmantno i duhovito, ispričavajući se da to čini “u najprijateljskijem duhu”, jer je on “jedan radoznali i sitničavi stari profesor koji svojim sitničarenjem dosađuje mladima”. Kako obazrivo! Najviše mi se urezalo u srce kad mi je zahvalio što sam i kako sam napisala knjigu o Maruši Bratosaljić, koju je on godinama želio napisati, ali to nije ostvario.

O svojem životu najbolje je progovorio sam Krekić u autobiografiji napisanoj 2014. godine, koja na osobit način svjedoči o njemu kao o čovjeku i povjesničaru. Svoj život, od rođenja u dragom mu Dubrovniku pa do poznih godina usamljeničkog života u Los Angelesu, smjestio je u povijest, shvaćajući i priznajući povijesne okolnosti koje su određivale njegove mogućnosti i odabire. Temelje svoje osobne situacije počeo je tražiti od 4. stoljeća nadalje, objašnjavajući tadašnju podjelu koja se provlačila kroz povijest i odredila i njegov identitet. To se zove povijesno mišljenje! Krekićev se djetinji i mladenački život prelamao kroz dramatične događaje koji su krojili sudbinu Dubrovnik i Hrvatske 30-ih, 40-ih i 50-ih godina 20. stoljeća, za unitarističke Kraljevine Jugoslavije, tijekom Drugog svjetskog rata i za komunističke SFR Jugoslavije. U autobiografiji nije izostavio lijepu, privatnu stranu života, zahvalan svojim

roditeljima, suprugama, kćeri, rođacima, profesorima, prijateljima i kolegama. Završavajući autobiografiju zabilježio je sve ono zbog čega je u sutonu života ipak bio sretan i zahvalan. U taj životni zbir privatno i poslovno najvažnijih razloga za zahvalnost ubrojio je i Dubrovnik i njegovu historiografiju. Prenijet ću njegove riječi: “Također sam sretan što vidim novu generaciju dubrovačkih znanstvenika, posebno vrlo sposobne znanstvenike u Zavodu za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.” I mi imamo na čemu biti zahvalni Bariši Krekiću. Njegovi brojni radovi i dalje će služiti istraživačima dubrovačke povijesti kao polazište i uporište u mnogim temama, a njegovo ljubazno ophođenje, nesebično dijeljeno eruditsko znanje i njegova osobna “skladnost” ostat će nam u lijepom sjećanju.

Zdenka Janeković Römer

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Osvrti i kritike

Ilija Crijević, *De Epidauro*. Prijevod s latinskog Zrinka Blažević, uvodna studija i redaktura prijevoda Irena Bratičević, urednica Jelena Bogdanović. Dubrovnik: Dubrovačke knjižnice, 2020, 83 str.

Dubrovačke knjižnice obilježile su osamdesetu obljetnicu osnutka ustanove nizom prigodnih poteza, među kojima posebno mjesto ima dvojezično izdanje epilija *De Epidauro* (“O Epidauru”) barda dubrovačkog humanizma, Ilije Lampričina Crijevića. Najavljen u uvodnoj bilješci kao “prvi cjeloviti i metrički prijevod toga spjeva na hrvatski jezik” (str. 4) i popraćen tekstom pjesnikova obraćanja publici prigodom javnog recitiranja spjeva, ovaj prepjev priređen je po kritičkom izdanju akademika Darka Novakovića »Autografi Ilije Crijevića (I). *Vat. Lat.* 1678«, objavljenom 2004. godine u trećem svesku edicije *Hrvatska književna baština* pod uredničkom palicom Dunje Fališevac i suradnika (Zagreb: *Ex libris*, 2004: 198-211), dok je kratko “Crijevićevo obraćanje publici prigodom recitiranja spjeva” (str. 20-21) transkribirano i prevedeno iz samog rukopisa.

Rukopis potječe iz vremena pjesnikova života i pripada dvama kodeksima ispisanima humanističkom kaligrafijom, koji su u 16. stoljeću odneseni iz Dubrovnika u Rim i do danas ostali pohranjeni u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici. Oni su temeljno vrelo za poznavanje Crijevićeva književnog opusa, koji uz pjesničko obuhvaća i prozno stvaralaštvo u obliku pohvalnih govora na zadnjem ispraćaju niza sugrađana, te predavanja o rimskim klasicima. Na temelju podudarnosti rukopisa s jednim privatnim pismom iz Crijevićeva života vjeruje se da su ovi temeljni spomenici iz kulturne ostavštine našeg velikana nastali ne samo pod njegovim okom, nego i samim perom. Navedena intrigantna činjenica može dodatno privući suvremenog čitatelja, zainteresiranog za izgled samoga spisa, pa je zato ovo dvojezično izdanje dopunjeno objavom faksimila rukopisa iz Vatikanske knjižnice, preuzetog s mrežne stranice knjižnice.

Ipak, glavni razlog za preporuku knjige nije ljepota humanističkog duktusa, nego sklad pjesničke misli i riječi, koji nam primjerenim naporom zajedno približavaju Irena Bratičević i Zrinka Blažević, sveučilišne nastavnice s Odsjeka za klasičnu filologiju i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U opsegom nevelikoj, ali zato precizno i sadržajno napisanoj uvodnoj raspravi pod naslovom “Iz Epidaura Dubrovnik: Nedovršeni spjev Ilije Crijevića” (str. 7-19) Bratičević vrednuje pjesnikovo stvaralaštvo kroz domete njegovih sugrađana i suvremenika, Damjana Beneše i poglavito Jakova Bunića,

koji je prvi oko 1490. godine napisao po poetskoj vrsti srodno djelo, epilij *De raptu Cerberi* ("Otmica Kerbera"). To su dva rijetka primjera latinske epike u inače bogatoj dubrovačkoj latinističkoj baštini koja se jednako ističe proznim i pjesničkim stvaralaštvom, o čemu možemo suditi i zahvaljujući sve brojnijim izdanjima djela dubrovačkih humanista zadnjih godina. Ilija Crijević bio je ljubitelj kraćih pjesničkih vrsta, epigrama i elegija, pa nedovršeni epilij "O Epidauru" s 573 stiha predstavlja uvjerljivo najduži pjesnički sastav među svih 250 njegovih sačuvanih pjesama s približno jedanaest tisuća stihova ukupno.

Ostala je zagonetka zašto se ovaj rimskim pjesničkim lovorom ovjenčani majstor kratke forme prihvatio stvaranja malog epa, a povjesničari književnosti nisu riješili ni problem naglog prekida teksta, pitajući se je li Crijević izišao u javnost samo s jednim dijelom teksta, ili je pak propustio prepisati cijelo djelo u čistopis koji je kasnije završio u Rimu. Dojam o nedovršenosti djela pojačava činjenica što epilij nije podijeljen na zasebna pjevanja, kao i autorova uvodna poruka uoči čitanja pred izabranom publikom da će "izgovoriti djelo prije nego što bude objavljeno, kako biste ga vi popravili" (str. 21). Nema dvojbe pak da epilij tematski pripada žanru pohvala gradova (*laudationes urbium*), koji se njegovao za niz istočnojadranskih gradova od Trsta sve do Skadra (presjek nudi Neven Jovanović u radu pod naslovom »Dubrovnik in the Corpus of Eastern Adriatic humanist *laudationes urbium*«, objavljenom u *Dubrovnik Annals* 16/2012: 23-36). Pritom će ljubitelju dubrovačke književnosti osobito u sjećanju ostati srodan "Opis zaljeva i grada Kotora", odnosno *Descriptio sinus et urbis Ascrivensis* Ivana Bone-Bolice, koji je firentinski dominikanac Serafino Razzi uvrstio na kraj svoje "Povijesti Dubrovnika", napisane nekoliko desetljeća nakon smrti Ilije Crijevića. Ovim se ujedno ukazuje na Ilijin interes i razmjerno poznavanje dubrovačke prošlosti, jer se nadahnio ne samo prirodnim ljepotama Konavala službujući kao zapovjednik tvrđave Sokol, nego i djelima dubrovačkih ljetopisaca/analista i njihovom predajom.

Istina je da Ilijine tvrdnje o Saracenima kao napadačima koji razaraju antički Epidaur ne mogu izdržati iole ozbiljniju kritiku upućenog povjesničara, što sudimo već iz redaka koje mu je četvrt tisućljeća kasnije uputio daleki rođak, dominikanac Serafin Marija Crijević ("Slavene brka s Gotima ili Vandalima, i čak sa Saracenima, i uopće ih ne spominje među razoriteljima Epidaura", u: Serafin Marija Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, prir. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 265). Unatoč tome, nesumnjivo je svjedočio barem o važnosti povijesnog sjećanja u trenutku kad je Dubrovnik gradio svoj novi državni put

na ruševinama Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, čijoj se materijalnoj potpori iz kruga oko kralja Matije Korvina uzalud nadao i naš pjesnik.

Pišući pod jakim utjecajem Vergilija i osobito epa *Eneida* (a posredno mogli bismo reći i Homerove *Ilijade*), Crijević personificira Epidaur u ljudskom liku koji se neposredno obraća Bogu za pomoć uoči neprijateljskog napada, dobivajući zauzvrat samo utjehu za neizbježno razaranje grada u vidu njegove svijetle budućnosti u susjednom Dubrovniku. Time nasljeđuje tradiciju ne samo antičke kolonije nego i drevnog kršćanskog središta, što je dvostruko uporište dubrovačkog legitimiteta u očima vlastele pred domaćim pukom i pred stranim moćnicima.

Ljepotu Crijevićeva pjesničkog rada našoj je publici vješto dočarala Zrinka Blažević. To je i leksički i metrički bio težak zadatak unatoč svim ranijim pokušajima drugih prevoditelja u tom pravcu, s čime nas također barem u osnovnim crtama upoznaje uvodna rasprava. Elegijske distihe zbog pravilnog unutrašnjeg ritma u pravilu je lakše prepjevati na hrvatski, nego heksametre s često neujednačenim rasporedom cezura. Ta činjenica i samog pjesnika nerijetko primorava na postupke poput opkoračenja, kojima dodatno otežava posao prevoditelju. To je ozbiljan izazov za prevoditelja osobito u slučaju poput ovog, kad je pripremljeno dvojezično izdanje u kojem latinski izvornik paralelno prati hrvatski prijevod. U dvadeset zasebnih bilježaka uz prijevod protumačena su imena slabije poznatih antičkih likova i lokaliteta, a pojedine hrvatske riječi obilježene su odgovarajućim naglascima radi pravilnog čitanja heksametra.

Uz brojne figure misli i figure riječi te nadasve s bogatim poredbenim slikama, koje se jednako temelje na antičkoj poganskoj mitologiji i na biblijskoj baštini, dužni smo s poštovanjem pozdraviti ovaj prevodilački napor, tim više što se najavljuje kao samo dio prevoditeljičina prepjeva cijele Crijevićeve pjesničke zbirke sačuvane u Vatikanskom rukopisu *Vat. Lat. 1678*. Nadamo se stoga da će na ovom tragu uskoro uslijediti nova dvojezična izdanja uz odgovarajuće uvodne rasprave i time približiti književnu riznicu velikoga pjesnika ljubiteljima naše kulture, a njegovim duhom nakon polutisućljetnog ponora opet oživjeti školske klupe.

Relja Seferović

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Ermanno Orlando, *Strutture e pratiche di una comunità urbana. Spalato, 1420-1479*. Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti i Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2019, 400 str.

U sklopu velikoga komparativnog projekta *Visions of Community* Sveučilišta u Beču i Austrijske akademije znanosti i umjetnosti, koji je od 2011. financirao Austrijski fond za znanost (<https://viscom.ac.at/home/>), jedna od proučavanih tema bila je Društvo, država i religija kasnosrednjovjekovne Dalmacije (*Society, Statehood and Religion in Late Medieval Dalmatia*; koordinacija O. J. Schmitt). U pristupu “zajednicama” - postavljenima na teorijsku podlogu F. Tönniesa i M. Webera - pratila se ne samo njihova struktura, gradivne jedinice (od obitelji, preko susjedstva do općine) i unutarnje djelovanje sila društvene moći, već i aspekti poput povjerenja, uzajamnosti, osjećaja pripadnosti, procesa stvaranja identiteta, retorike javnih obreda i simbolizma prostora.

Taj je projekt, između ostalih, iznjedrio knjigu na talijanskom poznatog medievalista Ermanna Orlanda pod naslovom *Strutture i prakse jedne urbane zajednice: Split 1420-1479*. U njoj se splitsko društvo analizira od uspostave mletačke vlasti 1420. do prestanka ratnih operacija između Venecije i Osmanskog Carstva 1479, prateći donekle i daleko dugotrajnije procese koji izlaze iz ovih kronoloških okvira. Gusto razdoblje od šezdesetak godina Orlando nije prikazivao kroz događaje, nego je razmatrao kako u njemu djeluju strukture, od najformalnijih institucija vlasti do posve labavih oblika zajedništva rođenih iz kratkotrajnih životnih interesa pojedinaca. Već i zbog okvira projekta, ali zasigurno i zbog interpretativne prikladnosti, autor je odabrao za polazište danas sve uobičajeniji model “mletačkog commonwealtha” kao “sustava moći utemeljenog na dijalogu i pluricentričnosti, uzajamnosti i konsenzusu, kao i na načinima upravljanja koji se oslanjaju na sudioništvo i participaciju” (str. 6).

Autor je monografiju razvio u četiri smjera, koji se stalno dodiruju i upotpunjuju. U prvom istraživačkom pravcu prate se zajednice snažnog identiteta (od obitelji do bratovština), drugi je usmjeren prema zajednicama koje primarno počivaju na pravnom određenju (stalež, građanstvo), a treći obrađuje čvršće strukturiranu općinu i njezine institucije. Četvrti, završni dio, povezuje ranije razmatrane zajednice kroz primjere interakcije, višestruke pripadnosti i kroz hibridne oblike.

U prvom dijelu knjige pod naslovom “Temeljne zajednice” (str. 21-135) autor započinje s analizom obitelji, obrađujući zaključenje braka; mirazni sustav i dinamiku njegove isplate; vrijednost bračnih veza u višim društvenim

slojevima, pogotovo u patricijatu, za jačanje kohezije; endogamiju, vrlo čestu u plemićkom staležu (ipak ne onako ekskluzivnu kao u Dubrovniku), ali ne baš rijetku ni u pučanskim redovima obrtnika i trgovaca; razlike u tipičnim formama i imovinskom režimu obitelji u plemićkom i pučkom; praksu rastave “od stola i postelje”; slučajeve bigamije kod dugotrajnog boravka muškarca u osmanskome zarobljeništvu; položaj udovica u obitelji i društvu. U posebnoj cjelini autor obrađuje zajednicu braće (*fraternu*), koja se održavala i do dvije generacije nakon smrti *pater familias* kao oblik koji je pogodio gospodarskim aktivnostima i omogućivao raspoređivanje javnih i poduzetničkih tereta među braćom, a često je izazivala teškoće pri raskidu voljom sudionika ili zbog nečije smrti. Posebnu zanimljivost predstavlja poglavlje o obiteljskom udruživanju “na istom kruhu i vinu” (*societas ad unum panem et unum vinum*), zvanom i “na zajedničkoj hrani i odjeći” (*ad comunem vitum et vestitum*). U takvu surogat-obitelj udruživali su se članovi siromašnijih pučanskih obitelji ili pojedinci, koji su u nju unosili imovinu radi zajedničkog poslovanja i podjele zarađenog, ali koju je od drugih zajedničkih poduhvata razlikovao zajednički život svih članova, koji nisu u bližem krvnom srodstvu, odakle potječe i naziv ove forme. Bila je idealna za svrhe podjele rada, skrbi za najmlađe i održavanja za ostarjele članove, drugim riječima za rješavanje onih svakodnevnih briga koje su morale siromašnije i društveno slabije nuklearne obitelji. Često su u tom fleksibilnom obliku uzajamne interese ostvarivali samci, kao i udovci i udovice, spajajući se s članovima obitelji s kojima su bili povezani dalekim obiteljskim ili drugim društvenim vezama, a tako i useljenici koji su dolazili živjeti s domaćima, osobito mlađi par sa starijim bez djece. Premda je cilj udruživanja bio različit, u izvjesnim aspektima sličijoj zajednica koje se formirala oko zajedničkog posla u radionici ili u trgovini, jer su i tu osobni elementi znali nadograditi poslovne (npr. kod šegrta koji su često i živjeli u majstorovom domaćinstvu, a posebno kod služinčadi koja je znala ostati uz istu obitelj godinama). Najudaljenija od obiteljskog modela bila su društva čistog trgovačkog tipa, kod kojih je članove ujedinjavao poslovni interes, a sve su ostale veze ostajale po strani ili u drugome planu. *Commenda* ili *colleganza* omogućavala je u načelu da se isti poduzetnici jave u različitim ulogama i kao najelastičniji oblik najbolje je jamčila raspored rizika i aktivnosti, uz brze rokove obrta kapitala, ne stvorivši ipak velike i složene oblike, kakvi su postojali npr. u Toskani. Zadnje poglavlje u prvom dijelu knjige posvećeno je “zajednicama za potporu” - susjedstvu (“zajednici koja možda nema ni ime ni lice, ali ima tisuću očiju i tisuću ušiju”), hospitalima i bratovštinama.

Drugi dio knjige odnosi se na “Pravne zajednice: razine i interakcije” (str. 137-224), pod čime se misli na staleže i druge grupe čiji je status definiran pravom: plemiće, pučane, stanovnike, strance. Dakako, i mnoge zajednice koje su prethodno obrađene temelje se na pravnom sporazumu (od braka do ugovora), a neke od “pravničkih zajednica” imaju ustvari i snažnu identitetsku, emotivnu, kulturnu sponu, pa možda naslov ovog dijela knjige i nije najsretnije pogode. U tekstu se puno spretnije ističe kako se ove zajednice temelje na kriterijima ekskluzije, bilo u političkim pravima, bilo u pravu građanstva. Za autorove argumente o koncentraciji funkcija u pojedinim rodovima (str. 142-144) može se primijetiti ono isto što je za Dubrovnik istaknuo N. Vekarić, a to je da se bez analize brojnosti odraslih muškaraca u tim rodovima ne mogu izvesti valjani zaključci. Poseban je naglasak autor stavio na raskol u patricijatu vezan uz podvrgavanje Splita vlasti Mletačke Republike 1420. godine, ali i na sposobnost zacjeljivanja tih rana, kroz primjer A. Ciprianisa. Kroz biografske skice niza splitskih patricija Orlando ne prati samo njihov uobičajeni *cursus honorum*, već i specifičnosti životnih puteva pojedinaca u naobrazbi ili političkim sklonostima. Poglavlje o pučanima autor počinje zapažanjem da se taj stalež u Splitu relativno sporo konsolidirao, tek s krizom druge polovice 15. stoljeća počevši iskati za sebe financijska jamstva i institucije kroz koje bi mogao artikulirati svoje interese u političkom životu grada i odnosima s mletačkim gospodstvom. Zadržavajući se na zahtjevu pučana za prevoditeljem, autor uočava da njegova zadaća nije bila isključivo jezično posredovanje, već i političko predstavljanje, pa se stoga taj staleški cilj ne može svesti na etničke i demografske promjene izazvane doljevom izbjeglica pred Osmanlijama. Autor odmjereno i obaviješteno piše o složenoj praksi komunikacije na raznim jezicima, koja se ravna prema sloju i sferama društvenog života. Međutim, nije se uspio posve othrvati pretpostavci da je uslijed migracija u drugoj polovici 15. stoljeća domaći slavenski idiom u svakodnevnoj komunikaciji “postao” u potpunosti “dominantni jezik” (str. 177-178). Takvu sliku ne potkrepljuju ni sačuvana splitska vrela iz razdoblja prije osmanlijske prijetnje, ni znanstvena istraživanja splitske onomastike i toponomastike koja se na njima temelje. Imigraciji vezanoj uz prodor Osmanlija u Bosnu autor inače pridaje primjerenu pozornost te uz pomoć arhivskog i drugog gradiva osvjetljava razne aspekte i faze u asimilaciji pridošlica u splitsko društvo ili u njihovom daljnjem odseljavanju, na što je utjecala i splitska općina svojom migrantskom politikom (str. 202-209). U proučavanjima kompaktnih grupa doseljenika autor uočava zanimljivu anomaliju da židovska zajednica, premda u 15. stoljeću već ima sinagogu u središtu Splita, nije ostavila gotovo

nikakvog traga u notarskim spisima, što može biti značajni *caveat* i za druge sredine - u trgovini s istovjericima židovi su vjerojatno rabili druge oblike evidentiranja poslovanja, a ne gradski notarijat.

Treći dio knjige odnosi se na splitsku zajednicu i komunu kao njezin pravni oblik utemeljen na konsenzusu i kolektivnoj odgovornosti, iz koje su izvicali osjećaji pripadnosti i odanosti. Orlando s puno osjećaja za realnost pokazuje što je komuna značila u trenutku kada se konsolidirala mletačka vlast nad splitskim područjem. S jedne je strane Venecija jamčila opstanak starog pravnog poretka, no s druge je strane - premda je politička vlast po načelu diarhije bila položena i na domaće institucije i na upravljače poslano iz centra - Opće vijeće od nosive institucije postajalo tek savjetodavno tijelo, a u pravni sustav se ušuljalo mletačko pravo. Autor griješi kada smatra da se citirani odlomak iz pravnog spora, u kojem se govori da sporazumi (*patti*) uživaju prednost pred zakonima, odnosi na novo zakonodavstvo (str. 246), dok je ustvari riječ o starom načelu rimskog prava da u sferi dispozitivnog prava vrijede prvenstveno ugovori među strankama. Ostaje otvoreno pitanje je li često i iscrpno procesno pozivanje na statutarno pravo odražava njegovo poznavanje u najširim slojevima (str. 249-250), ili su tu ipak umiješane, ne uvijek vidljive, ruke posrednika i pravnih savjetnika. Osim toga, nema razloga za pretpostavku da su *monumenta* čitana u općinskim školama baš izvori statutarne prava (str. 250). U raspravama o pravnoj sferi na više mjesta u knjizi Orlando je vrlo siguran i uvjerljiv te otkriva neke slučajeve harmonizacije splitskog pravnog poretka s mletačkim rješenjima, na primjer kod definiranja kruga onih kojima pripada pravo prvokupa nekretnine, ukazujući i na društvene posljedice i odjeke takvih mjera (str. 180-184). Autor vrlo točno prikazuje napore mletačke vlasti oko toga da primjena prava bude s jedne strane što učinkovitija, a s druge dovoljno podatna i blaga da pokaže i milosrdno lice gospodarice i sačuva društveni mir (str. 251-281). Crpeći mnoštvo primjera iz parničnih spisa, koji u hrvatskoj historiografiji još nisu ekstenzivno proučavani, osim donekle za Zadar, autor rekonstruira tijek postupaka i iznosi na vidjelo važan utjecaj rimskog prava na splitsku praksu, ali i supostojanje sudskih i izvansudskih instrumenata za rješavanje pravnih sporova (str. 258-281). U poglavlju posvećenom žalbama (str. 283-297) rabi važno arhivsko gradivo koje pokazuje način i važnost tog instrumenta, ne samo radi ostvarenja pravde, već i u sferi pravne politike i ujednačenja primjene prava. Raspravljajući o simboličkoj vrijednosti javnog prostora (str. 299-310), autor ističe vrijednost obreda za gradnju identiteta i širenje poruke o vrijednostima zajednice te nas vodi u šetnju kroz splitsku političku i pravnu topografiju.

Četvrti dio knjige integrira prethodne, otvarajući se poglavljem o “transverzalnim zajednicama” koje se ostvaruju mimo tradicionalnih dihotomija poput onih plemići-pučani, građani-stranci (str. 311-329). Orlando ih nalazi u agrarnim odnosima s podijeljenim vlasničkim pravima i u trgovini, a karakterizira ih međuzavisnošću članova i/ili osmozom. Na to poglavlje oslanja se sljedeće, o “osjećajnim zajednicama”, kao što su one vezane uz pobožnost (str. 331-345). Ovaj je dio knjige kratak, ali važan za Orlandov pristup, u kojem pokušava zadržati pozornost i na marginalnim pojavama koje se jedva naziru i rječitim slučajevima. I nekim je prethodnim poglavljima Orlando dodavao glavu “Biografije i priče”, u kojima je ponirao u pojedinačne primjere onoga što je pratio u krupnijim crtama. Time je smjesta relativizirao svoje zaključke svodeći ih na razumnu mjeru pravila koje trpi iznimke i pokazao osjetljivost prema činjenici da se ljudske sudbine ne daju ukalupiti u interpretativne rešetke, ujedno dajući živost svome tekstu.

Osnovni tekst knjige završava “Epilogom” (str. 347-355) smještenim u razdoblje kneževanja Giovannija Bolanija od ljeta 1481, kada se razmahuje kriza upravljanja, praćena gospodarskim i demografskim teškoćama koje su se prelijevale iz balkanskog zaleđa. Protesti zastupnika splitske zajednice pred mletačkim tijelima upozoravaju na čitav niz teških potresa u utvrđenom institucionalnom i pravnom poretku, a ne samo na zlouporabe spomenutoga kneza. Pokazalo se koliko su ravnoteže njegovane kroz šezdeset godina bile krhke i splitska se zajednica počela transformirati, ipak - kako autor zaključno ističe - ostajući “zajednica koju tvore brojne druge zajednice... s više stupnjeva identifikacije, mnogobrojnim razinama sukobljavanja, povezivanja i nadgradnji” (str. 355).

Knjiga će svakom stručnjaku za kasnosrednjovjekovnu povijest Dalmacije donijeti užitak zbog novih podataka iz arhivskoga gradiva, svježih ideja, inspirativnih razmišljanja i visoko njegovanog stila. Hrvatski će čitatelj zamijetiti poneku činjeničnu nepreciznost, kao što je greška na početnoj karti, na kojoj je Dalmacijom obuhvaćena i Istra, autorovo mjestimično brkanje splitskog plemstva s poljičkim i bračkim (str. 44-45), pokoje krivo pročitano ime (npr. Miexa umjesto Micxa na str. 51). No, to ne mijenja osnovnu prosudbu da je riječ o domišljenoj i dorađenoj knjizi od koje ćemo svi imati koristi.

Najvažnijim prinosima ove knjige čine mi se ogoljavanja nekih oblika zajednica koji inače ostaju “ispod radara” historiografije, kao što je udruživanje osoba koje nisu bliski srodnici radi lakšeg snošenja troškova i nedaća svakodnevnog

života. U cjelini, to je knjiga više o društvenim sponama nego o razdorima. Premda se konfliktuoznost u društvu i prema vrhovnoj vlasti u knjizi ne nije-če, već dobiva svoje nužno mjesto, pozornost je usmjerena i na načine na koje se traže, a često i postižu ravnoteža, suglasnost i kompromis interesa.

Knjiga koja je pred nama dobar je primjer kolika je korist i za hrvatsku historiografiju kada u dalmatinske teme uđe netko tko ima veliko arhivsko iskustvo u proučavanju srodnih istraživačkih pitanja, ali na drugom prostoru i ponešto drugačijem materijalu: fokusi se lakše pomiču, nove forme smjelije uočavaju, hrabrije primjenjuju novi interpretativni modeli, uspjelije održava razina generalizacije. Unatoč ponekom spornom mjestu, monografija E. Orlanda trajno će upotpuniti i izbrusiti naš pogled na razne oblike zajedništva u kasnosrednjovjekovnom Splitu i svrnut će nam pažnju i na ono što je dosad ostajalo nezamijećeno.

Nella Lonza

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

250. obljetnica župe Presvetog Spasitelja u Mokošici. Zbornik radova, ur. don Ivica Pervan, Slavica Stojan, Zdenka Janeković Römer, Antun Koncul i Rina Kralj-Brassard. Dubrovnik: župa Presvetog Spasitelja u Mokošici i Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 429 str.

Iako je još odredbama Tridentskoga koncila sredinom 16. stoljeća predviđen konačan ustroj crkvenih župa kao bitnih administrativnih cjelina u tijelu Crkve, vlasti Dubrovačke Republike ustezale su se od cjelovitog izvršenja tog zahtjeva sve do vremena nakon Velikog potresa. Ne želeći podijeliti dio svoje odgovornosti za dobrobit podanika na teritoriju Republike s crkvenim vlastima i odbijajući osnivati crkvene župe na užem gradskom području, dale su povoda za opravdane prosvjede koje su Svetoj Stolici iznosili dubrovački nadbiskupi od Girolama Matteuccija 80-ih godina 16. stoljeća do Pietra Torresa 1679. Stoga ne čudi što je kasnije nađen odgovarajući kompromis, pa su crkvene župe formirane samo uz privolu, a ponekad i na izravan poticaj državnih vlasti.

Takav slučaj zbio se i u Mokošici: na inicijativu vlastelina Savina Serafinova Zamagne i Ivana Vlahova Cerve Senat je održao tematsku sjednicu 1766, da bi tri godine kasnije uz privolu nadbiskupa Nikole Pugliesija bila utemeljena nova župa Presvetog Spasitelja u Mokošici, odijelivši se od župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rožatu i obuhvativši naselja Sustjepan, Mokošicu i Petrovo Selo. Povodom njene 250. obljetnice javnosti je ponuđen bogato opremljen znanstveni zbornik s petnaest radova i osobito dragocjenim transkripcijama i prijevodima matrikula dviju bratovština koje su kao duhovne zajednice lokalnog stanovništva prethodile župi Presvetog Spasitelja.

Glavni urednik zbornika, župnik don Ivica Pervan, u uvodnoj riječi (str. 7-10) vješto je povezoao sadržaje koje potanko razmatraju ostali autori, baveći se nadasve teškim životnim prilikama i vjerom kao postojanim izvorom duhovne snage i opstanka u brojnim nedaćama, ratovima, seobama i prirodnim katastrofama. Kroz fototipsko izdanje knjige bratovštine (matrikule) Sv. Spasa iz Mokošice iz 1477. godine (str. 13-47) praćeno pouzdanom transkripcijom (*Liber fraternitatis Sancti Spassi de Mocosciça in Ombla*, str. 49-55) i prijevodom Zdenke Janeković Römer ("Knjiga bratovštine Sv. Spasa iz Mokošice u Ombli", str. 57-62) gledamo preko ponora stoljeća na ljepote drevnoga duktusa uz koje su i zapisi iz novijega vremena, od kraja 16. do druge polovice 19. stoljeća. U transkripciji Koste Vojnovića s kraja 19. stoljeća objavljen je i prijepis matrikule bratovštine Sv. Stjepana iz Sustjepana utemeljene 1454, uz uredničku brigu Zrinke Pešorda Vardić koja je i prevela tekst (str. 63-81). Budući da je izvornik matrikule bratovštine Sv. Stjepana nestao u ratnom vihoru 1991, kako urednica ističe u popratnom radu (str. 113), a dosadašnji naponi za njegovim pronalaženjem nisu urodili plodom, time je ova objava još vrednija. Obje autorice iskoristile su rad na matrikulama dviju srednjovjekovnih bratovština kao polazište za temeljitu raščlambu društvenog života na području buduće crkvene župe nadomak Dubrovnika.

Istražujući prvenstveno fenomen karitativne duhovnosti na primjeru bratovštine Sv. Spasa ("Bratovština Sv. Spasa u Mokošici: tradicionalno i novo u laičkoj duhovnosti", str. 85-103), Z. Janeković Römer ističe važnu ulogu bratovštine u djelima tjelesnog milosrđa, a nadasve u brizi za pokojne i spas njihove duše. To je sve bilo moguće zbog razmjerne demokratičnosti: bratovština je okupljala sve glavare mokoških obitelji i kuća, pa je među članstvom bilo i vlastele, jamčeći tako duhovnu i barem skromnu materijalnu potporu svim bratimima u trenucima velikih iskušenja. Slično susjednoj bratovštini Sv. Stjepana pristupa Z. Pešorda Vardić ("Matrikula bratovštine Sv. Stjepana u Sustjepanu",

str. 105-121), konkretizirajući čvrstu sponu bratovštine i života sustjepanske zajednice osobito kroz odredbe iz matrikule posvećene brodarstvu, ribarstvu i poljodjelstvu, temeljnim gospodarskim granama kojima su se tamošnji stanovnici stoljećima bavili. Iako su najviše zaokupljene srednjovjekovljem, razdobljem nastanka matrikula, autorice ih preporučuju i kao izvrsno vrelo za rani novi vijek, pri čemu je zadnji zapis u matrikuli bratovštine Sv. Stjepana zabilježen u 17. stoljeću, dok se matrikula bratovštine Sv. Spasa može pohvaliti duljim kontinuitetom, sa zadnjim zapisom iz 1882. godine.

Antun Koncul primjerno je odgovorio na pitanje u kojim je okolnostima utemeljena nova župa (“Osnutak župe Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 123-129). Upozorivši na problem slabe cestovne povezanosti Petrova Sela, Mokošice i Sustjepana sa župnom crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rožatu i preopterećenost tamošnjeg župnika zbog rasta broja stanovnika sredinom 18. stoljeća, na temelju arhivskih dokumenata potanko je prikazao kako je nastala nova župa, od sjednice Senata 21. svibnja 1766. do dekreta nadbiskupa Pugliesija 30. travnja 1769, kad su ukupno 62 kuće spomenutih triju naselja dobile vlastitu župu, prihvativši obvezu uzdržavanja župnika uz novčanu potporu Senata. Ključnu ulogu stanovništva kao najvećeg bogatstva nove župe prepoznala je i Ivana Lazarević, istraživši podrijetlo rodova toga kraja doseljenih do 1850. godine prvenstveno na temelju genealoške baze Nenada Vekarića i izvornih arhivskih dokumenata (“Najstariji rodovi župe Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 131-152). Kroz sedamdeset rodovskih natuknica župe Mokošica zainteresirani čitatelj doznaje podrijetlo pojedinih rodova uz pregršt detalja iz njihova svakodnevnog života, sukoba, ljubavi i putovanja, jer su seobe bile nedjeljivi dio njihova životnog iskustva. U cjelini se rekonstrukciji svakidašnjice na području župe Presvetog Spasitelja posvetila Slavica Stojan (“Na ustima Omble, na korak do grada. Svakodnevica života u župi Presvetog Spasitelja u Mokošici u vrijeme Dubrovačke Republike”, str. 153-181). Izdvojivši pisana sudska svjedočanstva kao jedini izvor svakodnevice nepismenih stanovnika, autorica nas uz neizbježne nasilne sukobe među zavađenim težacima s druge strane poziva u prelijepu šetnju trima naseljima na području nove župe kao kroz “specifični vinski krajobraz u neposrednoj blizini Grada, koji nipošto nije bio bukolička utopija, nego mukotrpa borba za preživljavanje i opstanak” (str. 180). Dakako da je pritom Crkva odigrala bitnu ulogu da se teškoće lakše prevladaju, dok su sami župnici nerijetko istupali kao zaštitnici pravde te kao suradnici zakona i države.

Kroz raspravu Radoslava Tomića (“O slikama u crkvi Sv. Stjepana u Sustjepanu i Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 183-203) dobivamo još jedan dokaz i materijalnog i duhovnog bogatstva ovoga kraja. Baveći se prvenstveno triptihom Bogorodica s Djetetom, sv. Ivanom Evanđelistom i sv. Stjepanom Prvomučenicom, autor na temelju povijesnih vrela, bogate sekundarne literature i umjetničkih osobitosti slike odbacuje Dubrovčanina Frana Matijina iz prve polovice 16. stoljeća kao slikara ovoga djela i zagovara povratak na početak istraživanja, uz tvrdnju da nisu još dospjeli uvjeti da se “verificira autor, utvrde okolnosti nastanka i objasne bizantizirajuće stilske odlike” triptiha (str. 183). Rad je dopunjen pregledom drugih umjetnina u ovim dvjema crkvama. Pritom se osobito ističe oslikani kameni glavni oltar u crkvi Sv. Stjepana, uz transkripciju ugovora za njegovu izradu od 30. studenog 1534. godine. Važan doprinos istraživanju crkvene opreme nudi i Ivana Svedružić Šeparović, proučavajući zbirku liturgijskog ruha (“Liturgijsko ruho u župi Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 205-214). Želeći stilski odrediti nastanak ruha preko kulturno-povijesnoga konteksta prostora u kojem se nalazi, kao i poznavanja stilskih osobina samog ruha, autorica sastavlja pouzdan kataloški popis ove dragocjene zbirke, nudeći pritom povijesni i simbolički okvir za svaki pojedini komad ruha. Krešimir Magdić (“Zborsko pjevanje u župi Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 215-237) prenosi zanimljiva vlastita iskustva u organiziranju zorskog pjevanja za potrebe misa u crkvi Presvetog Spasitelja u Mokošici, osobito nastojeći oživjeti zaboravljene crkvene napjeve. Uz pregled članova crkvenog zbora i njihova repertoara, rad dopunjavaju izabrane partiture.

Iscrpan opis sakralnih građevina na području župe, s pregledom povijesnih podataka o njihovoj gradnji i razvojnim fazama dragocjen je doprinos Ivana Viđena (“Crkve i kapelice župe Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 239-265). Iako autor ovim tekstom “ne pretendira dati konačne odgovore”, nego samo skromno nudi “podlogu za daljnja sustavna istraživanja i interpretacije” (str. 240), nesumnjivo zaslužuje pohvalu za pravu malu kroniku požara, potresa, ratova i neprekidne obnove crkvenih zdanja od srednjovjekovlja pa sve do posljedica požara 1986. i rata 1991. Ljubitelji starije crkvene povijesti pritom će osobito cijeniti podatke iz nadbiskupskih vizitacija nakon Velikog potresa. Antun Koncul u svojem drugom radu u ovom zborniku (“Svećenici u župi Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 267-304) predstavlja javnosti ukupno 44 svećenika koji su vršili razne dušobrižničke službe tijekom 250 godina postojanja ove župe. Popisom su obuhvaćeni ne samo župnici nego i župni pomoćnici, angažirani kad župnici zbog bolesti i nemoći sami nisu mogli upravljati

župom. Za svakog od njih napisan je temeljit životopis. Iako su pojedinci proveli i pola stoljeća na čelu župe, poput don Marka Radovanovića od 1814. do 1871. (str. 271) i don Stijepa Kusijanovića od 1928. do 1972. (str. 279), na temelju podataka koje je autor marljivo prikupio većinom iz Arhiva Dubrovačke biskupije i matičnih knjiga procjenjuje se da su župnici upravljali ovom župom prosječno desetak godina. U prilogu je tablični pregled svih župnih upravitelja i njihovih pomoćnika.

Području povijesne demografije pripada rad Marinka Marića (“Migracije iz jugoistočne Hercegovine na dubrovačko područje: doseljavanja na područje župe Presvetog Spasitelja u Mokošici tijekom druge polovice 20. stoljeća”, str. 305-321). Uz uvodni osvrt na doseljavanje stanovništva iz pograničnoga kraja, uglavnom u bijegu pred vjerskim progonima u vrijeme Osmanskog Carstva, autor pobliže istražuje razloge iseljavanja s područja ove župe u prekomorske zemlje krajem 19. i tijekom 20. stoljeća, te istovremenu demografsku obnovu kroz useljavanje iz susjedne Hercegovine. Argumentirano ističe gospodarske teškoće kao glavni razlog za kretanje stanovništva, a zaključke potkrepljuje podacima iz Ankete za doseljenike u župu Presvetog Spasitelja u Mokošici (provedene za potrebe ovog rada), kao i iz Popisa katoličkih obitelji sačinjenog tijekom blagoslova kuća krajem 2018. godine (str. 315-319). Kroz tekst Điva Bašića (“Pomorski život u župi Presvetog Spasitelja u Mokošici”, str. 323-333) pobliže se razrađuju već spomenute misli o pomorstvu kao jednoj od ključnih gospodarskih grana u prošlosti ove župe. Zainteresirani čitatelj može doznati važne podatke o brodovlasnicima i o brodograđevnoj djelatnosti u Mokošici u 19. i 20. stoljeću, a nadasve je zanimljiva epizoda o moreplovcu Nikoli Konjuhu s prijelaza stoljeća, čiji se buran život proveden na oceanima rekonstruirao na temelju osobnih zapažanja zapisanih u dubokoj starosti.

Još jedan važan doprinos historijskoj demografiji s mikrolokacije ove župe daje Rina Kralj-Brassard, baveći se statusom i svakodnevicom dojilja iz Rijeke dubrovačke (“Najmljeno dojenje na području Rijeke dubrovačke (16-19. stoljeće)”, str. 335-355). Pažljivo iščitavajući knjige ugovora o dojenju iz Hospitala milosrđa od Velikog potresa do početka 19. stoljeća, autorica prepoznaje dojenje kao zanemareni segment seoske ekonomije. Osim toga, provedeno istraživanje arhivskih dokumenata pruža dovoljno podataka za tvrdnju da su žene bile odanije svojim dojiljama nego muškarci, o čemu svjedoče brojne oporučne odredbe u korist dojilja. Može se štoviše govoriti o time ostvarenom “uzajamnom razumijevanju i bliskosti, kakvi se rijetko nalaze u društvenom dodiru

među pripadnicima različitih staleža” (str. 351). Priložena je tablica s popisom dojlja iz Petrova Sela i njihove zarade u razdoblju od 1667. do 1682. godine.

Dva završna rada iz zbornika pripadaju povijesti književnosti. Josip Sopta (“Franjevac Honorije Hrubić i njegov prijevod Biblije”, str. 357-364) zastaje uz stvaralaštvo franjevca Honorija Hrubića, rodom s Lastova, čiji je hrvatski prijevod Biblije iz prve polovice 19. stoljeća unatoč potpori i preporuci uglednog jezikoslovca fra Joakima Stullija ostao neobjavljen. Golemi rukopis pohranjen je u knjižnici Samostana Male braće, gdje ga je uredio autor ovog priloga, ujedno uspješno rekonstruirajući Hrubićev životni put, dijelom proveden i u samostanu u Rijeci dubrovačkoj. Ovaj ambiciozni i vrijedni franjevac, koji je dvadesetak godina zapisivao i meteorološke osobitosti, uzalud se nadao biskupskoj časti, ali zato je pružio veliki doprinos posebnoj “jezičnoj radionici u Maloj braći” (str. 360). Napokon, dragocjen obol povijesti svakodnevice iz druge polovice 19. stoljeća u Rijeci dubrovačkoj daje Jelena Obradović Mojaš (“Fragmenti dnevnika Mata Zamagne Tamarića 1864-1867”, str. 365-382), koristeći fragmente rukopisne ostavštine obitelji Zamagna iz Državnog arhiva u Dubrovniku. Povjesničar i književnik, pripadnik prvog naraštaja razvlaštene dubrovačke vlastele, Mato Zamagna Tamarić očuvao je privid patricijskog života u lijepom obiteljskom ljetnikovcu na obali Omble, kamo se rado povukao nakon naporne službe u dalmatinskoj pokrajinskoj upravi na Braču, u Zadru i Kotoru. Njegovi zapisi u najvećoj mjeri odišu osobnim duhom, s osobitom pažnjom za obiteljske susrete i zbivanja, ali uz relevantne činjenice iz ostalih povijesnih vrela ujedno daju dovoljno materijala za objektivnu ocjenu društvene stvarnosti na pragu jednog novog doba.

Kao poseban prilog na kraju zbornika nalazi se bogati fotoalbum, naslovljen “Sjećanja na ljude, svetkovine i događaje u župi Presvetog Spasitelja u Mokošici” (str. 383-429). S reprodukcijama fotografija od 1941. do danas, ovaj izbor nema samo sentimentalnu vrijednost, nego skladno dopunjava tekstove kroz svoje šareno ruho.

Zbornik radova u povodu velike obljetnice župe Presvetog Spasitelja u Mokošici valja pozdraviti kao glasonošu starine, svjedočeći živom riječi iz mnoštva arhivskih dokumenata o identitetu i postojanosti gotovo zanemarenoga kraja na samom rubu grada Dubrovnika. Župnici crkve Presvetog Spasitelja i njihovi župljani mogu s ponosom gledati na ovaj mali spomenik u njihovu čast.

Relja Seferović

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Ante Matijević, Povijest Dalmacije za vrijeme prve austrijske vladavine 1797. - 1806., prir. Marko Trogrlić. Zagreb: Leykam International, 2020, 251 str.

Ante Matijević autor je doktorske disertacije koju je napisao i obranio na Sveučilištu u Beču 1926. godine. Riječ je o franjevcu provincije sv. Jeronima (Zablaće kraj Šibenika, 11. XI. 1895. - Zadar, 10. XI. 1956.) koji je u franjevački red stupio 1912. u Zadru. Nakon teološkog studija u Zadru i Dubrovniku, za svećenika je zaređen 1920. Iako je obranjena prije skoro čitavog jednog stoljeća, znanstveni *novum* ove disertacije zapravo igrom slučaja nije dopro dalje od polica bečke institucije u okviru koje je i nastala i gdje stoji pohranjena. Stoga je svrha ovog izdanja predstaviti ga širokoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti, ponajviše zato što predstavlja važan iskorak u uvriježenoj prosudbi prve austrijske uprave nad Dalmacijom.

U uvodnoj studiji koju potpisuje prof. dr. sc. Marko Trogrlić, ujedno i priređivač ovog izdanja, čitatelj se najprije upoznaje s osnovnim biografskim i bibliografskim podacima o autoru koji dodatno potvrđuju vjerodostojnost njegovih dostignuća. Matijević je autor i brojnih radova iz muzikologije, povijesti umjetnosti, diplomatike i arhivistike, no njegov je znanstveno-istraživački žar prvenstveno bio usmjeren prema povijesnim temama. Studij povijesti započeo je 1922. na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a već sljedeće godine nastavio na Filozofskom fakultetu u Beču. Paralelno sa studijem povijesti i onog crkvene glazbe na bečkoj Glazbenoj akademiji, pohađao je i tečaj na čuvenom Institutu za proučavanje austrijske povijesti (Österreichische Geschichtsforschung), gdje polaže ispite iz povijesne grupe predmeta i pomoćnih povijesnih znanosti. Bečke studijske dane zaključio je 1926. obranom doktorske disertacije pod naslovom *Die Geschichte Dalmatiens zur Zeit der ersten österreichischen Besitznahme (Povijest Dalmacije za vrijeme prve austrijske vladavine 1797. - 1806.)*. Uvodna studija otkriva Matijevića i kao vrsnog pedagoga te profesora glazbe, povijesti i klasičnih jezika unutar različitih obrazovnih institucija. Uz osvrt na formalno-tehničke i sadržajne detalje Matijevićeve disertacije, Trogrlić čitatelja upoznaje s Matijevićevom temeljnom tezom i njezinom znanstvenom vrijednosti.

Disertacija Ante Matijevića pisana na njemačkom jeziku dostupna je u Sveučilišnoj knjižnici u Beču (*Universitätsbibliothek Wien*) pod signaturom D 964, a jedan se njezin primjerak nalazi i u knjižnici Samostana sv. Frane u Zadru. Suvremeno izdanje priređeno je prema bečkom primjerku, koji je preveden na hrvatski. Intervencija priređivača bila je minimalna, poštujući u potpunosti izvornu unutarnju strukturu i raspored, zadirući tek tamo gdje je bilo nužno

potrebno, primjerice, uslijed krivo navedenih toponima. Matijevićev rad obiluje čvrstom argumentacijom koja se temelji na prvorazrednim izvornim arhivskim vrelima iz Državnog arhiva u Beču (*Staatsarchiv in Wien*), Arhiva unutarnjih poslova (*Archiv des Inneren*), Ratnog arhiva (*Kriegsarchiv*) i Prosvjetnog arhiva (*Unterrichtsarchiv*). Prvorazredan je značaj Matijevićeve disertacije korištenje gradiva koje je bilo pohranjeno u bečkoj Palači pravde (*Wiener Justizpalast*), a danas nam je nedostupno jer je stradalo u požaru 15. srpnja 1927. Nasuprot još uvijek uvriježenom mišljenju o tome kako su značajne promjene u Dalmaciji nastale u periodu francuske uprave, Matijevićeva teza te procese vezuje uz razdoblje tzv. prve austrijske uprave. Argumentirano elaborira kako su upravo tada nastali planovi za opću modernizaciju Dalmacije, koji su temeljito razrađeni, ali su ostali nerealizirani zbog kratkoće austrijske vladavine i ondašnjih općih geopolitičkih uvjeta. Francuska uprava koja je uslijedila nakon 1806. godine provela je određene modernizacijske reforme oslonivši se na austrijsku dokumentaciju koju su zatekli u Zadru te mjere koje su već pokrenute u prethodnom periodu. Matijevićeva teza apostrofira činjenicu kako okosnicu između ranonovovjekovlja i modernog doba u dalmatinskoj povijesti ne predstavlja dolazak Francuza i godina 1806, nego nešto ranija tzv. prva austrijska uprava. Tada je u Dalmaciji “započeo strujati nov duh koji je nadahnuo i vodio brojne reformske projekte za Dalmaciju i kad su se rađali i poticaji i ideje za njihova ostvarenja”. Kako bi se uklonila bilo kakva dvojba o autentičnosti i znanstvenoj izvrsnosti Matijevićeva rada, Trogrlić u uvodnoj studiji donosi prosudbe stručnog povjerenstva koje je vrednovalo Matijevićev rad iz dokumentacije Arhiva Sveučilišta u Beču. Osim vrsnosti i važnog znanstvenog doprinosa disertacije koje je stručna komisija prepoznala, Trogrlić upućuje i na zamjerke koje su tom prilikom upućene na račun Matijevićeva rada, a koje se prvenstveno odnose na izostanak arhivskih vrela dalmatinske provenijencije, kao i povremenu površnost koja proistječe iz širine istraživačkog zahvata. Dok je historiografija to razdoblje dalmatinske povijesti najčešće tretirala kao prijelazno doba, ne pokazujući značajnijeg interesa za odnos bečke središnjice i podređenih joj provincijalnih tijela prema novostečenoj pokrajini, Matijevićev pothvat važan je kao jedini pokušaj sintetskog prikaza cjelokupne prve austrijske uprave u Dalmaciji. Trogrlić upućuje na svega nekoliko naslova o toj temi, međutim oni se odnose ili na njezine pojedine segmente ili na period tzv. druge austrijske uprave u Dalmaciji. Naročitu vrijednost u Matijevićevu radu - kao što sam Trogrlić apostrofira u svojoj uvodnoj studiji - predstavljaju opisi djelovanja generala Matije Rukavine, kao i kraljevskih povjerenika za civilne poslove u Dalmaciji, najprije Raimunda

von Thurna, potom grofa Steffanea te naposljetku grofa Petera von Göessa, autorova posvećenost njihovim međusobnim odnosima i postupcima, planovima i htijenjima, kao i ograničenjima, međusobnim antagonizmima te javnim i privatnim interesima. Podjednako su značajna i ona poglavlja koja se odnose na politiku i poteze Beča prema djelovanju i ciljevima dalmatinskog pokreta za sjedinjenje s Hrvatskom, kao i ona o planovima o naseljavanju Dalmacije, s vrlo jasnim uvidom u njezino gospodarstvo, kako u cjelini tako i u pojedinim okružjima. Osobito je vrijedna pozornost koju je Matijević poklonio prepisci cara i dvorskih savjetnika u građi Kućnog, dvorskog i državnog arhiva (*Haus-Hof und Staatsarchiv*), iz koje se mogu iščitati stvarne namjere i težnje Dvora.

Kao što je već istaknuto ovim kratkim osvrtom, prvenstvena je namjera priređivača bila čitatelju predstaviti izvornog Matijevića, njegov autorski pečat u svim komponentama njegova istraživačkog rada: njegove postavke, argumentaciju, elaboraciju i stil, njegove izvode i zaključke. Bez obzira na vremenski odmak i suvremene spoznaje o prvoj austrijskoj vladavini u Dalmaciji, Matijevićeva disertacija itekako je relevantna, ponajprije zbog čvrste argumentacije i prvorazrednog izvornog arhivskog gradiva na kojoj se zasniva. Svrha je ovog izdanja uputiti na sadržaj i temeljnu tezu Matijevićeve disertacije, a potom suvremene istraživače potaknuti na daljnja istraživanja i prosudbe njezinih navoda, do čega igrom slučaja dosad nije došlo. Srećom, važne teme u povijesnoj znanosti ne zastarijevaju, a svaka interpretacija, slagali se mi s njom ili ne, trasira nova istraživačko-argumentacijska nastojanja.

Nikša Varezić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Ante Samardžić, *Konstantin Vojnović u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji (1858.-1874.)*. Podstrana: Matica hrvatska - ogranak Podstrana: ogranak Matice hrvatske u Podstrani, 2020, 156 str.

Revolucionarni zanos splitskog aneksionističkog kruga, pobuđen slomom Bachova apsolutizma, slikovito je evocirao Lujo Vojnović: “Ta Gioberti, d’Azeglio, Manzoni gledahu na nas sa zidova očeve sobe, a mi, djeca, nošasmo po ‘marini spljetskoj’ garibaldsku crvenu košulju!” Javno isticanje političko-nacionalnih

simbola ocrtavalo je beskompromisnu narav Lujova oca, Konstantina (Kosta) Vojnovića, koji je uz korifejski značaj među splitskim narodnjacima, pored Klaića i Pavlinovića, zauzimao značajno mjesto u redovima narodnjačke političke elite. Prisjećajući se pokojnoga oca u jezgrovitom članku objavljenom 1912. povodom jubileja *Narodnoga lista*, naznačio je Lujo Vojnović namjeru pisanja očeve biografije za koju još prikuplja materijal. No, za razliku od monumentalnih, stilski dotjeranih, historiografskih djela o povijesti Dubrovnika, očevu biografiju iz pera Luja Vojnovića nismo dočekali. Ostala je zjapiti oveća historiografska praznina oko života i djelovanja Kosta Vojnovića, unatoč opsežnoj ostavštini pohranjenoj u obliku arhivskoga gradiva u Hrvatskom državnom arhivu (HDA), Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) te Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK).

O Kostu Vojnoviću u više se navrata pisalo obljetnički, u kratkim crtama, uglavnom iz pera mlađih suvremenika, dok se nekolicina istraživača strukovnjaka, poput Josipa Vrandečića i Marka Trogrlića, ograničila uglavnom na zagrebačku fazu Vojnovićeva javnog i političkog djelovanja (1874-1892). Njima valja pridodati i Antu Samardžića koji je 2017. obranio licencijatski rad iz teologije pod naslovom *Uloga Konstantina Vojnovića u javnom životu Banske Hrvatske (1874.-1892.)*. Nekoliko godina kasnije (2020) Ante Samardžić, u meko ukoričenoj knjizi sa Zuccarovim portretom dekana Vojnovića na naslovnici, objavljuje studiju *Konstantin Vojnović u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji (1858.-1874.)*, nadogradivši svoj magistarski rad iz 2009. godine. Iako djelomice zahvaća u Vojnovićevu biografiju izvan zadanog okvira, Samardžića preokupira ponajprije splitsko razdoblje njegova djelovanja, što je vidljivo iz vremenskog intervala kojim je već u naslovu definirano istraživanje. Usmjerenost na splitsko razdoblje Vojnovićeva života utkana u naslov knjige bila bi stoga primjerenija negoli postojeće rješenje. Ovakav naslov problematičan je u svjetlu prevladavajućeg mišljenja povjesničara da hrvatski narodni preporod u Dalmaciji započinje tek slomom Bachova apsolutizma i povratkom ustavnosti 1860/61, a takvu periodizaciju, uostalom, prihvaća i sam Samardžić (str. 23).

Nakon kratkoga predgovora Marka Trogrlića (str. 1-2) slijedi uvod (str. 5-7) u kojemu Samardžić predstavlja temu, osvrt se na korištenu literaturu i izvore te artikulira ciljeve istraživanja i upućuje čitatelja na strukturu rada. Središnji dio studije (str. 9-131) raspoređen je u četiri poglavlja prilično neujednačenog opsega koja su nezgrapno raščlanjena na čitav niz potpoglavlja, pa i manjih cjelina, čime se razgrađuje struktura teksta i gubi tematska nit. Konfuzna struktura vjerojatno je uzrok mjestimičnog ponavljanja istih navoda. Knjiga

završava zaključkom (str. 133-136), sažetkom s ključnim riječima na hrvatskom i engleskom (str. 137-138), popisom izvora i literature (str. 139-144), kratkom bilješkom o autoru (str. 145) te popratnim priložima i pomagalima: sadržajem (str. 146-147), popisom slika i ilustracija (str. 148), popisom kratica (str. 149), kazalom imena (str. 150-155) te autorovom zahvalom (str. 156).

U interpoliranom biografskom poglavlju (str. 9-21) naslova *Konstantin Vojnović Samardžić* sažeto navodi crtice iz Vojnovićeva života grupirajući ih, odveć pojednostavljeno, u četiri razdoblja: *Dubrovnik: obitelj i školovanje* (1832-1858); *Split: odvjetnik, političar i zastupnik* (1858-1874); *Zagreb: sveučilišni profesor i narodni zastupnik* (1874-1892) te *Povratak u Dubrovnik: odvjetništvo, istraživački rad i smrt* (1892-1903). Iako se radi o trebinjskim katunskim knezovima koji su se potkraj 17. stoljeća doselili u Herceg Novi, obitelj Kosta Vojnovića generacijama je, gotovo opsesivno, nastojala afirmirati apokrifnu obiteljsku predaju. Okitivši se titulom “knezova užičkih” trsili su se dokazati rodoslovnju vezu sa srednjovjekovnom vladarskom dinastijom srpskih Nemanjića. Genealoška i heraldička istraživanja u takvim tvrdnjama ipak nisu pronašla razložno utemeljenje. Unatoč pretjeranom značaju kojega su Vojnovići, pa tako i sam Kosto, pridavali obiteljskom podrijetlu, Samardžić nije uključio u rad raznovrsna objavljena istraživanja o ovoj temi. Šteta je što Samardžić nije posegnuo barem za poglavljima knjige *Figure politike: Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012) u kojima autori Stjepan Ćosić i Zoran Grijak donose vrijedne podatke o obiteljskim odnosima Kosta Vojnovića demistificirajući pritom i problem obiteljskoga podrijetla. Zbog toga Samardžić upada u stupicu reducirajući kompleksno pitanje na pogrešan navod da je Kosto Vojnović pripadao “staroj hrvatskoj plemićkoj obitelji”.

Samardžić također propušta istaknuti važan podatak da su Vojnovići od starine bili pravoslavci, dok Kosta (trajno) i njegova brata Đuru (privremeno) prozelitizam njihove bake, talijanske *contesse* Kasandre Angeli-Radovani, nije priveo rimokatoličanstvu. Iako obitelj nije pripadala dubrovačkoj aristokraciji, Kosto Vojnović i njegovi sinovi prigrlili su povijesno naslijeđe Dubrovačke Republike, baštineći time još jedno protuslovlje. Naime, Kostov djed, grof Đorđe Vojnović (stariji), odigrao je neslavnu, proturepublikansku ulogu u propasti slavne Republike tijekom rusko-crnogorskog rata s Francuzima. Samardžić ne pridaje značaj identitetskim lutanjima u obitelji iako se nameću kao motivacijska podloga političko-nacionalnih divergencija Vojnovića, samim tim i kao relevantan predmet istraživanja. Kosto Vojnović stasao je u gorljivog Hrvata i katolika, pristašu Strossmayerovih i Pavlinovićevih koncepcija, dok se njegov mlađi brat

Dorđe (Đuro) vratio u okrilje pravoslavlja i postao jedan od djelatnih aktera *zemljaškoga* izdvajanja kao iskoraka u postupnoj političkoj secesiji srpskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji 70-ih godina 19. stoljeća. Ženidbom za Mariju Serragli, budući narodnjak Kosto Vojnović 1855. postao je autonomaški zet, s obzirom na to da je njezin otac Luigi Serragli kasnije kotirao kao istaknuti dubrovački autonomaš firentinskoga podrijetla koji će u saborskim klupama dvorane sv. Antuna zastupati stavove suprotstavljene Kostovima. S obzirom na ocrtane unutarobiteljske odnose, unatoč njihovoj privrženosti dubrovačkim republikanskim tradicijama i vizijama, ne čine se pretjerano iznenađujućima identitetske krize i ideološka krivudanja Kostovih sinova, već spomenutog Luja i njegova popularnijeg brata, književnika Iva Vojnovića. Ove složene i historiografski poticajne rodoslovne relacije, Samardžić pri iznošenju crtica iz Kostova životopisa, pa i u knjizi općenito, olako zaobilazi.

Povijesni kontekst u kojemu se Kosto Vojnović pojavljuje na dalmatinskoj javnoj pozornici, Samardžić opisuje u poglavlju *Počeci hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji* (str. 23-29) oslanjajući se pretežno na teorijske koncepte Nikše Stančića. Sukladno Stančićevoj tezi o unutarnjoj, povijesno uvjetovanoj razdiobi Dalmacije na gradsku i seljačku - što su dva bazena u kojima su formirani pripadnici osnovne preporodne generacije - specifično se pozicionira Kosta Vojnovića. Naime, Stančić ističe kako je po svom podrijetlu i obrazovanju Vojnović nedvojbeno pripadao gradskoj inteligenciji, no idejnim stavovima koje je zastupao poistovjetio se s krugom pučke inteligencije oko don Mihovila Pavlinovića, što je bio izdvojen slučaj.

Poglavlje *Konstantin Vojnović i hrvatski narodni preporod u Dalmaciji* (str. 31-106) po svome je sadržaju i opsegu središnja cjelina knjige. Vojnović se na prvi pogled doima kao još jedan dalmatinski đak koji s nekadašnje mletačke *terraferme* dolazi studirati na talijanska sveučilišta zanoseći se pritom podvizima Garibaldijevih crvenokošuljaša. Nakon dolaska u Split 1858. kao mladi odvjetnik uskoro postaje tajnik tamošnje Trgovačko-industrijske komore. Na pozornicu stupa uslijed demokratizacije javnog prostora uoči zahvata unutarnjeg preustroja Monarhije koji se pripremao u kabinetu kratkotrajne federalističke vlade grofa Agenora Goluchowskog. Poput još nekih narodnjaka vezanih uz gradski ambijent, primjerice Natka Nodila, Vojnović se prvih preporodnih godina izražavao isključivo na talijanskom. Stoga se istovremeno sa zahtjevima za afirmacijom hrvatskoga jezika dosljedno zalagao za poštivanje talijanske kulture i jezika u pokrajini. Među prvima se 1859. aktivirao kao suradnik Morpurgova pionirskoga zbornika *Annuario Dalmatico*, pokazavši pritom zavidnu razinu

poznavanja gospodarskih potreba Dalmacije. Potom kao odgovor na čuveni Tommaseov spis *Ai Dalmati* Kosto Vojnović piše najzapaženiji aneksionistički tekst programatske naravi, *Un voto per l'unione...* (travanj 1861). Profilirajući se u jednog od prvih ideologa narodnjačkoga kruga u nastajanju, Vojnović u brošuri zastupa sjedinjenje na federalističkom principu. Svjestan nedostataka u političkom i upravnom životu Banske Hrvatske, iznosi uvjete koji bi jamčili očuvanje određenog stupnja upravne autonomije za Dalmaciju te onemogućili njezino potpuno utapanje, vidjevši u tako uvjetovanom sjedinjenju komadić autonomije i mogućnost prosperiteta za svoj Dubrovnik.

Samardžić pomnije pristupa Vojnovićevu zastupničkom djelovanju u Dalmatinskom saboru koje se odvijalo od prvog izbora 1863. do 1874. kada odlazi iz Dalmacije, uz kratko izbjivanje uslijed odricanja od mandata 1871. Kao jedan od rijetkih pobornika Pavlinovićeve političko-vjerskog programa *Hrvatska misao* iz 1869, Vojnović sve izrazitije zastupa hrvatski nacionalno-integracijski smjer ne oslobodivši ga u potpunosti primjesa jugoslavenstva. Srpski nacionalni pokret zasnovan na negaciji hrvatskog državnog prava sve je jasnije iskazivao težnju za izdvajanjem iz Narodne stranke, što se napokon i dogodilo tijekom 70-ih godina 19. stoljeća. U tom kontekstu bilo bi zanimljivo istražiti odnos Pavlinovićeve istomišljenika Kosta Vojnovića s bratom Đorđem koji je postao jedan od najistaknutijih političara u redovima Srpske stranke. Unatoč vjerskom i političko-nacionalnom razilaženju, iz usputnih spominjanja u korespondenciji Strossmayera i Vojnovića naziru se i dalje prisni obiteljski odnosi između dvojice braće, što se uklapa u zaključak autora već spomenute monografije *Figure politike* da je obiteljsko zajedništvo Vojnovića nadjačavalo ideološke razlike među njima.

U posljednjem poglavlju naslova *Vojnovićevi vjerski stavovi* (str. 107-131) Samardžić analizira vjerske stavove Kosta Vojnovića koji u Narodnoj stranci počinju predstavljati kamen spoticanja uslijed liberalnih reformi austrijske vlade koje su na dnevni red došle 1868, neposredno nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe. U redovima dalmatinskih narodnjaka zrcale se lomovi epohe potencirani antimodernizmom pape Pija IX, zasjedanjem Prvog vatikanskog koncila te dokidanjem papinske svjetovne vlasti 1870. godine. “Katolik u ustima Vojnovića znači privrženik silabusa, svjetovne vlasti vatikanskog sužnja i sličnih teorija jezuita i njihovih pristaša!”, dramatično je liberalni Miho Klaić pisao Pavlinoviću aludirajući na Kostova konzervativnija shvaćanja. Do punoga izražaja Vojnovićev aktivni katolicizam došao je u zadnjim desetljećima njegova života kada je u tri navrata posjetio papu (1877, 1881, 1888), o čemu svjedoče

njegove memoarsko-dnevničke rukopisne zabilješke. Povodom Kostova 70. rođendana papa Lav XIII. odlikovao ga je križem reda Pija IX. Katolička načela i temeljne postavke koje je Vojnović zastupao na Prvom katoličkom kongresu 1900. nalaze se u temeljima hrvatskoga katoličkog pokreta, što Samardžić notira na posljednjim stranicama knjige.

Budući da se knjiga Ante Samardžića *Konstantin Vojnović u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji (1858.-1874.)* temelji pretežno na sintezi istraživanja već poznatih i objavljenih u standardnoj literaturi, dok se arhivsko gradivo citira tek sporadično, ona nije iznjedrila bitno nove znanstvene spoznaje niti ponudila drugačiji interpretativni okvir. Što se tiče arhivskoga gradiva, Samardžić se najviše služio fragmentima iz fonda *Obitelj Vojnović* u Hrvatskom državnom arhivu (HR-HDA-781), dok iz opsežne građe koju je NSK otkupila od Luja Vojnovića nakon Drugog svjetskog rata, citira tek signature R 5329, R 5330 (iako nije navedena u popisu arhivskoga gradiva), R 5331 i R 5332, navodeći pritom i nepripadajuću signaturu R 3333. Od signatura koje nije koristio, u oči upada korespondencija pod signaturom R 5622 jer se dijelom odnosi na proučavano splitsko razdoblje. U uvodu knjige Samardžić piše da se rad temelji i na gradivu Arhiva HAZU (osobni fond Vojnović, Kosta), no u knjizi citira te u popisu arhivskoga gradiva navodi korespondenciju koja pripada Strossmayerovoj ostavštini, a ne Vojnovićevoj.

Najveći historiografski doprinos ove knjige jest u opisivanju Vojnovićeva zastupničkog rada; Samardžić ga je opisao koristeći se objavljenim stenografskim zapisnicima Dalmatinskoga sabora. Osim toga, referirao se na dio dosad neobjavljenog arhivskog gradiva, a u knjigu je uključio raznolike tekstove razasute po novinama i drugim periodičkim publikacijama. Samardžić je ovom sintezom na jednome mjestu kompilirao dio izvora i većinu literature o Kostu Vojnoviću, što ipak treba pozdraviti i sagledati kao “korak u popunjavanju praznine”, kako navodi Marko Trogrlić u predgovoru knjige.

Jure Trutanić

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Dubrovnik u hrvatskoj povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću, ur. Mario Grčević i Nenad Vekarić. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2019, str. 757.

Knjiga *Dubrovnik u hrvatskoj povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću*, kako sam urednik Mario Grčević u *Predgovoru* navodi, proizašla je iz izlaganja na Četvrtoj kroatološkoj konferenciji “Dubrovnik u hrvatskoj povijesti” održanoj u studenom 2015. godine u dubrovačkom ljetnikovcu Bunić-Kaboga. U zborniku u izdanju Fakulteta hrvatskih studija, čiju su objavu potpomogle brojne dubrovačke i državne institucije, objavljeno je sveukupno 37 priloga: *Predgovor* (Mario Grčević), *In memoriam* Nenadu Vekariću (Slavica Stojan) te 35 znanstvenih radova poredanih abecednim redom po prezimenu autora, opremljenih slikovnim i kartografskim materijalima u boji te bibliografijom. Članke potpisuju razni stručnjaci, ponajprije kroatolozi i kroatisti, zatim latinisti, povjesničari, povjesničari umjetnosti, etnolozi, antropolozi, sociolozi, muzikolozi i drugi s brojnih domaćih i inozemnih institucija.

Nenad Vekarić je zajedno s Grčevićem sudjelovao u pripremi konferencije, a potom i zbornika kao suurednik, ali je tijekom procesa objave iznenadno preminuo 2018. godine. Ovaj zbornik je stoga s objavljenim prilozima o temama “koje su obilježile i oblikovale dubrovačku povijest i dubrovački identitet kao jednu od područnih sastavnica hrvatskoga kulturnoga prostora” (str. 9) posvećen upravo njemu, budući da se tijekom cijelog svog znanstvenog rada neumorno bavio poviješću i demografijom Dubrovnika i područja Dubrovačke Republike. Vekarić se razvijao kao inovativni povjesničar grada od prvih radova, vezanih uz stanovništvo Trstenice u 18. stoljeću, zatim Pelješca i Konavala, pitanje Kleka u povijesti (i tada aktualnoj situaciji rata ‘90-ih), zatim raznih aspekata povijesti grada i Republike kojima je poveznica historijska demografija (mortalitet, rodoslovlje, kriminalitet, obiteljski odnosi, položaj plemstva, itd.) te potom monumentalne serije *Vlastela grada Dubrovnika* (2011-2019) u više svezaka i mnogih drugih priloga u svom bogatom znanstvenom opusu. Kako i Slavica Stojan ističe, Vekarić je svojim radom i zalaganjem, ponajviše kao upravitelj i voditelj Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, reformirao i modernizirao dubrovačku historiografiju po suvremenim historiografskim standardima, dajući tako Zavodu prepoznatljivu reputaciju. Time on postaje popularno i nezaobilazno mjesto za sve one koji se žele baviti istraživanjem dubrovačke povijesti. Na temeljima koje je postavio Ivo Perić kao voditelj Zavoda, Vekarić je sustavno gradio dalje. Učinio je to

kao voditelj mnogih projekata, kao urednik dvaju časopisa, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* i *Dubrovnik Annals*, a potom i kao osnivač doktorskog studija “Povijest stanovništva” (2006) te preddiplomskog studija “Povijest Jadrana i Mediterana” (2015). Nenad Vekarić svojim je djelovanjem zadužio ne samo hrvatsku historiografiju, već i svoj grad i hrvatsku naciju, na što su ukazali mnogi prilozi i vijesti objavljeni povodom njegove smrti.

Dubrovnikom i Dubrovačkom Republikom bavili su se mnogi, no tek krajem 20. stoljeća, djelovanjem Zavoda i doktorskog studija “Povijest stanovništva”, dolazi do oblikovanja “nove dubrovačke historiografije” temeljene na suvremenim pristupima korištenjem s jedne strane kvantitativne i s druge strane kvalitativne metode pri sustavnom radu na dotad neobjavljenim izvorima te novim čitanjima i interpretacijama već obrađivanih izvora. Na taj su način istraživane teme iz različitih područja koja su obilježila i oblikovala dubrovačku povijest i identitet kao jedne od područnih sastavnica hrvatskoga kulturnog prostora povezujući dubrovačko područje s drugim hrvatskim krajevima. Tome slično i zbornik *Dubrovnik u hrvatskoj povijesti* obrađuje širok spektar tema iz raznih područja: historiografije, književnosti, jezikoslovlja, filozofije, prirodnih znanosti, likovne i glazbene umjetnosti, crkvene i političke povijesti, demografije, etnologije, antropologije, sociologije itd., nastavljajući na taj način praksu istraživanja dubrovačke povijesti kako ju je postavio sam Nenad Vekarić. U radovima se temama pristupa iz različitih perspektiva, upotrebom raznih teorijskih modela i metodoloških pristupa, pa će tako neki prilozi nuditi samo kronološku ili neku drugu vrstu pregleda odabrane teme, a drugi će u fokusu svoje analize imati pojam, djelo, osobu ili će komparirati više čimbenika, dok se određeni broj radova bavi širim konceptima, promatrajući ih u dužem vremenskom trajanju.

Prilozi objavljeni u ovom zborniku pripremani su ponajprije za kroatološku konferenciju, stoga je razumljivo da velik broj radova obrađuje teme hrvatskog jezika i književnosti, jezikoslovlja te hrvatske kulture, u rasponu od srednjeg vijeka do nacionalnih i integracijskih procesa u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća. Velika pozornost pridaje se upravo analizi određenih književnika, svećenika i intelektualaca te njihovih djela, važnih za razumijevanje dubrovačke i hrvatske kulturne povijesti. Lidija Bogović i Jasmina Pavić u radu prikazuju ulogu i mjesto dubrovačkog franjevca Sebastijana Slade zaključujući kako je on, tiskanjem svoje “Dubrovačke književne kronike” (*Fasti litterario-Ragusini*), uspio sačuvati i prikazati kulturno-povijesne i identitetske odrednice Dubrovnika i Dubrovčana. Nadalje, na primjeru najstarijih dubrovačkih

molitvenika, Dragica Malić dokazuje pripadnost dubrovačkoga govora zapadnoj štokavštini ijekavskog tipa te davnu duhovnu i kulturnu povezanost dubrovačkog i hrvatskog područja. U radu donosi detaljnu raščlambu grafije, jezika, sintakse, fonološke i morfološke razine nekoliko molitvenika. Na sličan način analizi knjige *Slavjanska antologija iz rukopisah dubrovačkih pjesnikah* Meda Pucića pristupa i Katja Bakija, želeći ukazati na važnost ove prve tiskane antologije dubrovačkog pjesništva te na Pucićevo aktivno djelovanje u hrvatskim nacionalnim i integracijskim procesima unatoč njegovom kasnijem pristajanju uz slavenofilske stavove o srpstvu Dubrovnika. Uspoređujući jezik Vice Petrovića u spjevu *San ljuveni* s jezikom dubrovačkih književnika iz 16. i 17. stoljeća, Sanja Vulić zaključuje kako je Petrovićev pjesnički jezik bio prijelazna faza između jezika dubrovačkog baroknog pjesništva 17. st. i jezika dubrovačke književnosti 19. st. kao dijela hrvatske preporodne književnosti. Također valja spomenuti rad koji potpisuju dvojica latinista, Pavao Knezović i Petar Ušković Croata. Autori u svom radu analiziraju viziju naše književnosti u jednoj poslanici Đura Ferića čiji prijevod s latinskog donose u prilogu. Zaključuju kako njezin značaj leži u tome da je Ferić prvi svrstao naše pisce u “književne krugove” i postavio ih za uzor drugima želeći ukazati habsburškoj vlasti na važnost otvaranja škola u Dalmaciji. Završno, Mirjana Polić Bobić donosi novo čitanje djela *Put po Turskoj* analizirajući neidentificirane moguće hrvatske i dubrovačke izvore za poznavanje Osmanskog Carstva u ovom književnom djelu španjolskog humanizma.

Kod nekih radova u fokusu su određeni aspekti jezikoslovlja pa tako Stjepan Krasić donosi raščlambu prvog hrvatskog slovopisa (1639) dubrovačkog dominikanca Rajmunda Džamanjića, Georg Holzer, u radu objavljenom na hrvatskom i njemačkom jeziku, analizira starohrvatsku oproštajnu retoriku u *Hekubi* Marina Držića, a Mario Grčević piše o upotrebi glotonima *srpski* u starijoj hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji. Krasić ističe kako važnost spomenutog slovopisa leži upravo u tome što je, u dugom razdoblju u kojem nije postojala ustanova koja bi regulirala način pisanja specifičnih hrvatskih fonema, njime stvorena osnovica za daljnji razvoj jedinstvene književnosti, dok Grčević svojom analizom glotonima ukazuje na dvojbe koje su oko njega nastajale.

Nekoliko autora donosi istraživanja dubrovačke kulturne i jezične baštine u širem smislu. Mateo Žagar tako ističe važnost dubrovačke ćirilične baštine i njezine uloge u sveukupnom kontekstu nacionalne kulturne povijesti. Potom u istraživanju zanimanja za povijest jezika u klasičnoj dubrovačkoj historiografiji,

Relja Seferović zaključuje kako njezini jezikoslovni interesi izlaze iz uobičajenih okvira političke povijesti i govore o obilježjima dubrovačke kulture općenito. Robert Bacalja i Amir Kapetanović također analiziraju odnos političke i kulturne povijesti Dubrovnika u razdoblju nacionalnog pokreta. Donoseći odabrane priloge dubrovačkih svećenika u periodici (od kraja 19. st. do početka Prvog svjetskog rata), Bacalja rasvjetljava njihov doprinos u izgradnji hrvatske kulture i književnosti u vrijeme velikih promjena na razmeđu stoljeća. Sukladno tome, analizom nekoliko odabranih primjera, Kapetanović dokazuje važnost dubrovačke pisane baštine za cijeli južnoslavenski prostor i za proces oblikovanja hrvatske nacije u 19. st. kojem je ona bila sudionik i “nosivi stup” nacionalnog jezičnog objedinjavanja. Također upućuje na činjenicu da se dubrovačka starija književnost iz više razloga uklapala u povijest hrvatske jezične i književne kulture.

Nekoliko radova napisano je o filozofiji. Tako Erna Banić-Pajić piše o filozofiji u renesansnom Dubrovniku. Zaključuje kako je Dubrovnik po tom pitanju bio dosta vremena izoliran i okrenut talijanskim i španjolskim utjecajima pa se jako malo zna o kontaktima dubrovačkih filozofa s onima iz drugih hrvatskih krajeva. To se mijenja tek krajem 18. st. kada dolazi do interesa za proučavanjem takve filozofske djelatnosti. Luciana Boban i Ana Taraba, s druge strane, istražuju filozofiju u stihovima Benedikta Staya i njezine odjeke u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Autorice ističu kako je Stay osuvremenio Descartesovu filozofsku misao pretočivši je u stihove čime je ona postala bliža ne samo ljubiteljima filozofije već i poezije.

Nakon tema iz kroatologije, povijesne teme su druge po zastupljenosti uz veći naglasak na političke i vjerske aspekte. Ivana Kresnik i Matijas Baković tako pišu o diplomatskim, trgovinskim i vojnim vezama Dubrovačke Republike sa sjevernom Hrvatskom ukazujući na to da su te veze do kraja 17. stoljeća bile primarno diplomatsko-vojnog karaktera, a potom u 18. stoljeću postaju više trgovinsko-ekonomske jer je nova politička situacija u Habsburškoj Monarhiji smanjila vojnu opasnost i time omogućila veće ekonomsko djelovanje. Iz radova objavljenih u ovom zborniku može se primijetiti da teme poput razvoja i djelovanja srbokatoličkog pokreta ili pravoslavnog i nekatoličkog stanovništva na dubrovačkom području još uvijek pobuđuju zanimanje struke te da o njima postoje različita mišljenja. To je ponajprije vidljivo iz radova Stjepana Matkovića i Nikole Tolje. Matković u svom radu donosi temu iz suvremene, međuratne dubrovačke povijesti. S obzirom na to da su se stajališta o političkom i društvenom statusu Dubrovnika trojice pripadnika Senata Kraljevine Jugoslavije i pristaša jugoslavenske integralističke orijentacije - Melka Čingrije, Josipa

Smodlake i Luja Vojnovića - razlikovala od većinskog mišljenja Dubrovčana, autor želi prikazati zašto njihovo političko i publicističko djelovanje nije imalo većeg uspjeha u vremenu uoči početka Drugog svjetskog rata. Na sličnom tragu je i Nikola Tolja sa svojim pregledom programa, djelovanja i utjecaja dubrovačkih Srba katolika od nastanka pokreta do osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine. Ističe kako je srbokatolički pokret potrebno promatrati iz dviju vremenskih perspektiva - iz one u kojoj su djelovali i iz ove današnje. Zaključuje da se, koliko god je pokret usporio i ugrozio proces hrvatske nacionalne integracije, ne smije negativno gledati na kulturnu sastavnicu njihovog programa jer su, posebice djelovanjem časopisa *Srđ* i *Dubrovnik*, ukazali na žalosnu dubrovačku kulturnu stvarnost svoga vremena.

Stjepan Čosić i Marinko Marić pišu o dvama aspektima vjerske povijesti Dubrovnika u duljem trajanju. Čosić tako donosi kronološki pregled i tijek razvoja pravoslavne zajednice na dubrovačkom području i u samom gradu od njenih početaka tijekom 18. i početkom 19. stoljeća preko utemeljenja crkvene općine uz pomoć ruskoga konzula do razdoblja vjerske emancipacije pod francuskom, a potom habsburškom vlašću. Zaključuje kako je jačanje pravoslavnih trgovaca i obrtnika u razdoblju emancipacije dovelo do prvih konfesionalnih sukoba tijekom 1848/49. Na sličan način Marić pristupa temi o međuodnosu Trebinjsko-mrkanske i Dubrovačke (nad)biskupije. Donosi pregled biskupijske povijesti i popis biskupa Trebinjsko-mrkanske biskupije, koji su uglavnom bili Dubrovčani, uz opis odnosa između ovih dviju (nad)biskupija.

Na važnost istraživanja socijalne i zdravstvene povijesti ukazuje rad Rine Kralj-Brassard. Autorica u radu ističe neke posebnosti u razvoju dubrovačkih socijalno-zdravstvenih institucija - *hospitola* i protukužnih mjera komparirajući ih s institucijama na hrvatskom prostoru i prostoru europskog Sredozemlja. Svojom sociološkom analizom pridružuju se Marina Perić Kaselj i Aleksandar Vukić istraživanjem dubrovačkog iseljništva i teorije migracija. Autori donose analizu uzroka i pravaca iseljavanja Dubrovčana u Južnu Ameriku temeljenu na dostupnim popisima i registrima. Istražuju razne aspekte ekonomskog, kulturnog i nacionalnog djelovanja Dubrovčana kako na emigrantsko tako i na imigrantsko društvo. Migracijama se bavi i Marijan Sivrić pišući o doseljenicima iz dubrovačkog zaleđa, ponajprije s prostora Bosne i Hercegovine. Autor analizira migracijsku politiku Republike sve do dolaska francuske pa potom habsburške uprave s fokusom na vjerske kriterije - zašto su se i kako razlikovali za doseljene katolike i nekatolike - s posebnim osvrtom na postupak prijelaza pripadnika drugih konfesija na katoličanstvo.

Određen broj radova posvećen je temama iz povijesne demografije i geografije, kojima se najviše bavio i sam Vekarić. Irena Ipšić i Ivana Lazarević tako donose istraživanje razvoja zemljišnih evidencija na dubrovačkom području, od nesustavnog vođenja zemljišnih knjiga u doba komunalnog razdoblja sve do 19. stoljeća i izrade prvog sustavnog katastra za vrijeme vladavine Franje I. Autorice su svojim radom također željele ukazati na važnost zemljišnih knjiga kao izvora za razumijevanje kompletne slike razvoja društva, prostora i stanovništva. Nenad Vekarić i Domagoj Vidović u svojim radovima donose onomastičku analizu. Vekarić istražuje kako se klanovska pripadnost odrazila na odabir osobnih imena kod dubrovačke vlastele, iznoseći kvantitativnu analizu te pravila kod nasljeđivanja imena. Zaključuje kako su kod dubrovačke vlastele postojala čvrsta pravila nasljeđivanja dok su pripadnici nekih klanova svojim odabirom osobnih imena narušavali ustoličenu praksu. Vidović, za razliku od Vekarića, daje istraživanje šireg raspona analizirajući osobna imena u Dubrovniku i njegovoj užoj i široj okolini u kasnom srednjem vijeku. Pokušava rekonstruirati dubrovački fond osobnih imena te zaključuje kako se, ukazujući na razlike unutar obrađenog područja, u njemu zrcali odnos romanstva i slavenstva uz ispreplitanje utjecaja kršćanskog Istoka i Zapada iz čega je vidljivo kako je uloga fonda itekako važna u kasnijem oblikovanju hrvatskog nacionalnog identiteta.

Ni aspekti kulturne povijesti nisu ostali zapostavljeni, stoga se nekoliko autora bavi temama iz područja likovne, dramske i glazbene umjetnosti. Tatjana Mićević-Đurić i Beat Čolak iz perspektive povjesničara umjetnosti istražuju slabo poznate freske iz kasnosrednjovjekovne crkve Gospe od Lužina u Stonu donoseći temeljitu analizu i slikovne priloge. Na primjeru nekih slavenskih sredina, Lada Muraj preispituje dramski opus Marina Držića - u kojoj mjeri njegova dramatika sudjeluje i utječe na stranu kulturu te također radi li se o kulturnom "okrznuću" ili apropijaciji. Dvoje muzikologa, Vjera Katalinić i Stanislav Tuksar, u svojim radovima daju uvid u rijetko i slabo istraživanu dubrovačku glazbenu ostavštinu i povijest. Katalinić tako piše o glazbi u dubrovačkim plemićkim obiteljima 18. i ranog 19. stoljeća koristeći se sačuvanim muzikalijama i ostavštinom u dubrovačkim knjižnicama, dok Tuksar na sličan način donosi pregled stranih glazbenika i glazbenih migracija kroz četiri stoljeća želeći pokazati kako je upravo taj priljev glazbe i glazbenika ključno identitetsko obilježje dubrovačke glazbene kulture. Navedenom bi se još moglo nadodati radove iz područja etnologije i antropologije. Dok Suzana Marjanić donosi istraživanje historijske antropologije snova na primjeru noćnih mora

u etno/eko zapisima Tomislava Macana i mitskih bića u hrvatskim usmenim predajama, Antonija Zaradija Kiš analizira životinjske motive na zidnim slikarijama u kući Vlaha Bukovca te što se na temelju njih može zaključiti o Bukovčevu odnosu prema životinjama i njihovom simbolizmu, uspoređujući ih sa slikarevom biografijom *Moj život* kao dodatnim izvorom.

Za kraj se valja osvrnuti na one autore koji su u svojim radovima obradili različite aspekte intelektualne povijesti, povijesti mentaliteta i svakodnevice uz rad Snježane Paušek-Baždar iz povijesti prirodoslovlja. Paušek-Baždar donosi istraživanje ideja, djela i znanstvenih pokusa prirodoslovaca Bernarda, Mata Luja i Mata Ksavera Zamanje s fokusom na njihovo zanimanje za aerostatiku. Uz to nas u “povijesno-kulturnu šetnju” po ljetnikovcima Rijeke dubrovačke vodi Slavica Stojan pišući o životu, djelima i intelektualnom stvaralaštvu poznatih dubrovačkih pisaca od 15. do 19. stoljeća uz uvid u izgled i funkciju samih ljetnikovaca u kojima su boravili. Za kraj, pitanje etničkog i političkog identiteta predmodernog Dubrovnika od 14. do 17. stoljeća ispituje Lovro Kunčević želeći pokazati na koji su način Dubrovčani razumjeli odnos ovih dvaju identiteta. Autor zaključuje kako su Dubrovčani ove identitete razumjeli na različite načine, ali da su to u suštini bili komplementarni identiteti te nije dolazilo do sukoba među njima, što nije bio slučaj za odnos političkog i religijskog identiteta. Prema Kunčeviću, ovakav je odnos trajao sve do 19. stoljeća kada dolazi do promjena proizašlih iz novih političkih i povijesnih okolnosti.

U zaključnoj ocjeni knjige *Dubrovnik u hrvatskoj povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću* treba ukazati na raznovrsnost priloga i perspektiva te usmjerenost na različite teme, teorijsko-metodološke pristupe i tehnike. Zbornik pokazuje raspon mogućnosti koje nudi istraživanje dubrovačke povijesti na način na koji je to i sam Nenad Vekarić zagovarao. Ovdje objavljena istraživanja dubrovačke kulturne i povijesne baštine u hrvatskom kontekstu, daju naslutiti kako su povijest Dubrovačke Republike i povijest Dubrovnika 19. i 20. stoljeća isprepletene, kako međusobno tako i s poviješću drugih hrvatskih krajeva. Stoga je za dublje razumijevanje dubrovačkog društva, kulture, povijesti i identiteta neke aspekte potrebno istraživati u duljem trajanju, koristeći se znanjima različitih struka na sličan način na koji se pristupa cjelokupnom razumijevanju hrvatskog nacionalnog i integracijskog pokreta, istraživanjem dubrovačke kulturno-povijesne baštine.

Mihaela Marić

doktorandica Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Annales in Perspective: Designs and Accomplishments, ur. Drago Roksandić, Filip Šimetin Šegvić i Nikolina Šimetin Šegvić. Zagreb: Faculty of Humanities and Social Sciences, University in Zagreb - Centre for Comparative Historical and Intercultural Studies, 2019, 466 str.

Povodom 80. godišnjice osnivanja časopisa *Annales* (1929-2009) na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu održana je 2010. godine konferencija pod nazivom *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments*. Organizatori su bili studenti i urednici časopisa *Pro tempore* pod vodstvom tadašnjega glavnog urednika Filipa Šimetina Šegvića, Filozofski fakultet s Odsjekom za povijest i Francuska ambasada u Zagrebu, dok je uvodno predavanje održao inozemni gost André Burguière, bivši član uredništva francuskog časopisa *Annales* (1969-1976). Iz konferencije je potom proizašao zbornik *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments* objavljen u izdanju FF Pressa i Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije.

U njemu je, međutim, okupljen puno veći broj priloga nego što je bilo izlaganja na konferenciji pa se tako sastoji od: uvoda koji potpisuju urednici Drago Roksandić, Filip i Nikolina Šimetin Šegvić (»Introduction: Mapping the *Annales* Network«), potom slijedi 40 članaka stranih i domaćih autora, kazalo te lista sudionika. Svojim su prilozima sudjelovali brojni znanstvenici i stručnjaci iz cijeloga svijeta: Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država, Bosne i Hercegovine, Finske, Rusije, Italije, Španjolske, Kine, Njemačke, Portugala, Srbije i Švicarske, uz 13 priloga koje potpisuju hrvatski povjesničari. Kako i sami urednici ističu, jedan od ključnih ciljeva ovog izdanja bio je otvoriti dijalog među različitim autorima, generacijama i historiografijama na koje su utjecali časopis i škola *Annales*. Tome svjedoče raznovrsni prilozima objavljeni u ovom zborniku koje je po tematskoj sličnosti moguće razvrstati u nekoliko kategorija: 1) vlastita sjećanja, doživljaji i susreti sa “školom *Annales*” i njezinim istaknutim predstavnicima; 2) analiza utjecaja i učinaka časopisa, njegovih urednika i pridruženih članova škole; 3) utjecaj na druge zemlje; 4) analize raznih teorijskih i metodoloških pristupa na koje su *Annales* utjecali; 5) skup priloga hrvatskih povjesničara sa svrhom prikazivanja međusobnog odnosa i utjecaja škole *Annales* i hrvatske historiografije.

Časopis *Annales*, koji su osnovali Marc Bloch i Lucien Febvre 1929. godine, uz manje prekide izlazi do danas, a u više je navrata mijenjao naziv: *Annales d'histoire économique et sociale* (1929-1938), *Annales d'histoire sociale* (1939-1941), *Mélanges d'histoire sociale* (1942-1944), *Annales d'histoire sociale* (1945),

Annales. Économies, Sociétés, Civilisations (1946-1993) i *Annales. Histoire, Sciences sociales* (od 1993. nadalje). U “školi *Annales*”, koja se stvorila oko časopisa, Peter Burke razaznaje “generacije” povjesničara koje povezuju isti ili slični istraživački interesi. Prvu generaciju (1920-1945) tako čine osnivači časopisa Marc Bloch i Lucien Febvre, druga generacija (1945-1968) traje do revolucionarnih događaja 1968. nakon čega dolazi do razdvajanja treće generacije.

Tijekom 80 godina djelovanja časopisa mnogi su istraživači bili u doticaju sa školom *Annales* i svojim su priložima u zborniku posvjedočili o svojim iskustvima. Prilozi J. R. McNeilla, Anne Zink, Robina Briggsa, Oswyna Murraya i Petera Herschea svaki na svoj način pričaju priču o vlastitom doživljaju ove važne historiografske škole i njezinih utjecajnih pojedinaca. Nekoliko spomenutih autora susreli su se sa školom *Annales* tijekom 60-ih godina 20. stoljeća. Hersche i Zink su tijekom akademskog obrazovanja došli s njome u doticaj - Zink preko mentora Pierrea Gouberta i Pierrea Coutina kojima je zbog toga izuzetno zahvalna, a Hersche kroz zanimanje za kulturnu historiju te djelovanjem i radom u *École des hautes études en sciences sociales*. Briggs piše o svom istraživačkom putu u kojem mu je susret s *Annales* otvorio pogled na mnoge, dotad njemu nepoznate, teme i područja. Također iznosi vlastito iskustvo susreta i rada s istaknutim predstavnicima škole, posebice s Braudelom 1965. Prisjeća se trenutka upoznavanja i njihovog prvog razgovora, pri kojem nije bio svjesan da je dobio rijetku priliku upoznati jednog od najvećih svjetskih povjesničara. McNeill također piše o vlastitom susretu s Braudelom kroz čitanje njegovih kapitalnih djela. Čitanje knjiga Fernanda Braudela i Emmanuela Le Roya Laduriea potaknulo ga je na daljnje bavljenje ekohistorijom, Mediteranom te humanom geografijom. Uz kraći osvrt na recepciju Jean-Pierrea Vernanta - utjecajnog stručnjaka za povijest antičke Grčke - u Sjedinjenim Američkim Državama i Ujedinjenom Kraljevstvu, Murray prenosi sjećanja i zahvalnost drugih kolega kao i svoja vlastita.

Na ove se, barem djelomično egohistorijske priloge, nastavljaju radovi koji tematiziraju i analiziraju razvoj časopisa i škole *Annales*. Tako o samom časopisu te izazovima s kojima se recentno suočava piše Antoine Lilti kao jedan od njegovih bivših glavnih urednika, a Richard E. Lee u svom članku vodi nas kroz rad i razvoj Fernand Braudel Centra, koji je 1976. osnovao Immanuel Wallerstein s ciljem daljnjeg istraživanja Braudelova koncepta *longue durée*. Pitajući se što je to zapravo škola *Annales*, kroz usporedbu djela Luciena Febvrea i Hippolytea Tainea, Jonathan Dewald želi ukazati na nejedinstvenost teorijskog i metodološkog okvira škole. Potom slijedi nekoliko radova o istaknutim

predstavnicima škole *Annales*. Peter Schöttler donosi prikaz i recepciju života i znanstvenog djelovanja jednog od začetnika časopisa - Marca Blocha - analizirajući ga kao intelektualca svoga vremena. O Marcu Ferrou i njegovoj *Histoire de France* piše Kevin J. Callahan ukazujući na njegov značajan doprinos ne samo za francusku već i svjetsku historiografiju, a na sličan način Patrick H. Hutton ističe važnost Philippea Arièsa za stvaranje nove kulturne historije. Peter Clark, više u obliku vlastitog sjećanja, piše o Bernardu Lepetitu, o njihovoj zajedničkoj suradnji i prijateljskom odnosu tijekom procesa formiranja europske urbane historije.

O važnosti i raširenosti ideja škole *Annales* svjedoče i članci nekoliko autora, pripadnika različitih svjetskih historiografija, koji govore o njezinom utjecaju i recepciji u drugim zemljama. Dok Peter Burke kritički razmatra odnos britanske historiografije - nepovjerenje i otpor prema radu istraživača okupljenih oko časopisa *Annales*, Victoria L. Enders (Španjolska), Chen Xin (Kina) i Nikolaj Kuposov (Rusija) pišu o doticajima i prožimanjima škole s njihovim vlastitim nacionalnim historiografijama. O drugačijem dijalogu *Annales* i historiografije Sjedinjenih Američkih Država govore prilozi Giuliane Gemelli i Samuela Kinsera. Gemelli analizira i uspoređuje suradnju američkih zaklada s europskim institucijama s fokusom na definiranje Braudelova utjecaja, a Kinser donosi temeljitu analizu razvoja socijalne i kulturne historije u Americi od 1945. do 1980. godine i američkog odnosa prema *Annales*. Iz njegovog je članka vidljivo da, slično kao i kod britanske historiografije, interes za školu *Annales* u Americi izostaje ponajprije zbog povijesnih i geografskih razlika kao i različitih historiografskih tradicija.

Časopis *Annales* svojim je djelovanjem od 1929. pa nadalje utjecao na moderniziranje starih i formiranje novih područja u historijskoj znanosti počevši od ekonomske i socijalne historije, preko kulturne historije, mikrohistorije, historije mentaliteta i drugih domena. Stoga su neki prilozi, objavljeni u ovom zborniku, posvećeni upravo analizi i ocjeni bavljenja *Annales* određenim teorijskim i metodološkim pristupima te njihovog utjecaja na razvoj pojedinih znanstvenih područja. Immanuel Wallerstein donosi općeniti pogled na odnos znanosti i filozofije te više kroz vlastito viđenje govori o procesu globalizacije znanja. Braudel je svojim djelom *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.* postao uzor mnogim daljnjim istraživačima pa tako David Abulafia piše o novim pravcima u povijesti pomorstva potaknutim Braudelovim djelovanjem. Donosi pregled istraživanja ne samo Mediterana već i drugih mora inspiriranih Braudelovim idejama i konceptima, pitajući se koliko daleko je

moguće rastegnuti braudelijanski model. Thierry Paquot unutar urbane historije razmatra nastajanje i razvoj povijesti “dugog trajanja” svjetskih gradova, a potom i država, na koje je potaknuo Braudel posebice svojom knjigom *Identité de la France*. Fokusravajući se na znanstveni rad i djelovanje Rogera Chartiera, Benjamin C. Sax analizira nastanak i razvoj nove kulturne historije. Nadalje, André Burguière, na primjeru interpretacije Francuske revolucije, promatra i teoretizira “kulturni obrat” te širenje istraživačkog područja historije mentaliteta pitajući se je li koncept mentaliteta još uvijek relevantan ili bi ga trebalo napustiti. S mentalitetom se na određen način bavi i Monique Cottret pišući o historijskoj psihologiji u djelu Roberta Mandroua. Danièle Voldman donosi uvid u odnos časopisa *Annales* prema rodnoj historiji i povijesti žena. Kroz analizu članaka u časopisu od 1980. - početka razvoja rodne historije u Francuskoj - kritički ističe kako je relativno mali broj priloga koje potpisuju žene te radova koji problematiziraju teme iz rodne historije. Stoga zaključuje kako je potrebno dalje raditi na tome da povijest ne bude isključivo “His Story”. Završno, Naomi Greene kroz jednu studiju slučaja - analizirajući francuske povijesne filmove 70-ih godina 20. stoljeća - daje uvid u odnos povijesti filma i *Annales*, nazivajući to evolucijom “*Annales* na televiziji”.

Posebnu sekciju čine radovi hrvatskih autora koji na različite načine govore o utjecaju i odnosu škole *Annales* i hrvatske historiografije. U sklopu jugoslavenske historiografije, hrvatska se historiografija našla s jedne strane pod utjecajem uže jezgre koja je nastojala djelovati modernizacijski, krećući se naročito prema ekonomskoj i socijalnoj historiji, a s druge strane pod još uvijek doktrinarno shvaćenom predominacijom tradicionalne historije i pokušaja implementacije marksističke interpretacije. Kako je vidljivo i iz priloga u zborniku, modernizatorski utjecaji časopisa *Annales* djelovali su unakrsno, ponekad iz daljine (Gross), ponekad iz izravnih mreža (Tadić-Braudel) ili čak iznutra, iz samog “srca” *Annales* (Grmek).

Mirjana Gross, Drago Roksandić, Zdenka Janeković Römer i Ines Sabotič donose vlastita sjećanja i lijepe uspomene na različite susrete sa školom *Annales* i *École des hautes études en sciences sociales*. Gross piše o svom iskustvu 1955. godine na Internacionalnom kongresu povijesnih znanosti u Rimu, Roksandić o boravku u Parizu 1980/1981. te poznanstvima s mnogim povjesničarima i profesorima, a Janeković Römer i Sabotič o vlastitom znanstvenom razvoju i istraživačkim interesima koji su bili oblikovani pod utjecajem *Annales*. Tako Janeković Römer ističe kako je na nju najviše utjecala treća generacija analista, usmjerivši je prema bavljenju kulturnom historijom

i mikrohistorijom, dok Sabotič donosi opširniji opis vlastitog puta i usvajanja analističkog načina razmišljanja.

Ostale priloge hrvatskih povjesničara (kojima se tematski može pribrojiti i rad srpskog povjesničara i sociologa Pavla Milenkovića) moguće je podijeliti na one koji govore o utjecaju pojedinih analista i njihovih ideja, o važnosti i razvoju određenih subdisciplina, teorijskih i metodoloških pristupa uz par “studija slučaja” iz područja koja su se razvila u hrvatskoj historiografiji pod utjecajem škole *Annales*. Filip Šimetin Šegvić i Tomislav Brandolica u svom radu žele ukazati na važnost Dubrovnika i Dubrovačke Republike za Braudela i njegovo istraživanje Mediterana. Ističu važnost dubrovačkih arhiva kao dragocjenih izvora i Dubrovnika kao trgovačkoga grada smještenog na sjecištu interesa zapadnog i istočnog Sredozemlja. Braudelom se bavi i Hrvoje Petrić želeći dati odgovor na pitanje može li ga se smatrati začetnikom ekohistorije, s obzirom na to da je u svojim istraživanjima ispreplitao povijest i geografiju određenog prostora i vremena. Niz radova o istaknutim predstavnicima nastavlja se radom Marka Lovrića i Marte Fiolić o Mirku Draženu Grmeku kao ključnoj figuri za razvoj povijesti medicine unutar škole *Annales*. Branimir Janković piše o djelovanju Françoisa Fureta i njegovoj kritici interpretacije Francuske revolucije u jugoslavenskoj historiografiji koja je svoje uzore vukla iz marksističke interpretacije. Važnost Tomislava Raukara i njegovog znanstvenog djelovanja analizira Tonija Andrić, ukazujući na ideje škole *Annales* koje su utjecale na njegove teorijske i metodološke pristupe pri bavljenju hrvatskim srednjovjekovljem. O utjecaju *Annales* na neka područja historijske znanosti pišu Gordan Ravančić, Zrinka Blažević, Marko Medved i Pavle Milenković. Ravančić ističe važnost bavljenja poviješću “odozdo” te mikrohistorijom dajući primjer istraživanja svakodnevice u srednjovjekovnom Dubrovniku, dok Blažević analizira teorijsku problematiku historijske antropologije i imagologije te povijesti mentaliteta i ključnih predstavnika ovih subdisciplina poput Anthonyja Giddensa i Michela Foucoultu. O nastanku “nove crkvene historije” pod utjecajem škole *Annales* piše Marko Medved, a svojim istraživanjem jednobrodnih crkava s polukružnim apsidama u Dalmaciji pridružuje mu se Ivo Babić dajući tako izravni primjer primjene Braudelova “dugog trajanja” unutar crkvene historije. U svom se radu Milenković pita kako nasljedstvo škole *Annales* može koristiti pri reinterpretaciji izazova koje pred historijsku znanost postavlja sadašnjost i događaji s kraja 20. stoljeća - pad Berlinskog zida i raspad Jugoslavije - fokusirajući stoga svoj rad na analizu historijske svjesnosti i kolektivnog identiteta.

Za završnu ocjenu zbornika *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments* potrebno je reći kako se radi o zaista dragocjenom projektu koji, odabirom tema i priloga, donosi vlastito viđenje škole *Annales* i njezinih predstavnika. U njemu se provlače i međusobno isprepliću dvije ključne ideje - multiperspektivnost i intergeneracijska logika. Svaka nacionalna historiografija ima vlastitu perspektivu škole *Annales*. Također, uzori su im različiti analisti, od Blocha, Braudela, Le Goffa i drugih, iz čijih znanstvenih djela preuzimaju različite ideje i tumačenja. Nadalje, svatko tko se tijekom svog akademskog usavršavanja susreo s ovom školom, donosi i nudi vlastito "čitanje" *Annales*, čime kao da se stvara jedna intergeneracijska *longue durée* koja se proteže već desetljećima. Mnogi su još i danas povezani s ovom školom, što je vidljivo ne samo iz priloga objavljenih u ovom zborniku, već i u samom časopisu *Annales*, u kojem, povodom 75. godišnjice časopisa u broju 3-4 (2020), bivši urednici govore o vlastitim iskustvima i doživljajima, nudeći jednu vrstu "autoportreta" časopisa i njegovih dostignuća. Tako *Annales* nastavljaju živjeti i u 21. stoljeću, a zbog važnosti ove škole i njezinih ideja urednici ovog zbornika - što najavljuju i u uvodniku - planiraju objaviti i drugi svezak. Stoga s pravom možemo reći: "Les *Annales* continuent..."

Mihaela Marić

doktorandica Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Marijana Tomelić Ćurlin, *Jezične posebnosti peljeških govora. Fonologija*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2019, 259 str.

Monografija *Jezične posebnosti peljeških govora. Fonologija* Marijane Tomelić Ćurlin objavljena je u Splitu 2019. godine u izdanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Knjiga sadrži 259 stranica problematizirajući fonološko jezično stanje mjesnih govora poluotoka Pelješca, čija je dijalekatska slika, kako autorica navodi u *Predgovoru* (str. 11-14), iako na razdjelnici štokavskog i čakavskog narječja s potencijalima detaljnijega dijalektološkog uviranja, dugo bivala zaustavljena na oštrm jezično-geografskom određenju zapadnoga dijela poluotoka Pelješca kao čakavskoga područja, a njegovu istočnom dijelu pripisivala su se obilježja štokavskog narječja. M. Tomelić Ćurlin prepoznala je

istraživački jaz o pitanju problemske jezične situacije na poluotoku Pelješcu, a time i važnost sustavnog bilježenja, opisivanja i analiziranja pojava u *pelješkoj riči*. Tematikom se jezičnih specifičnosti peljeških govora Tomelić Ćurlin kontinuirano bavi gotovo desetljeće i pol, stoga ova monografija predstavlja dogradnju, odnosno nastavak njezina istraživanja obuhvaćenog u doktorskoj disertaciji u kojoj je obrađivala fonološka i oblikotvorna obilježja peljeških govora s usmjerenjem na središnji dio poluotoka Pelješca, točnije govore mjesta Kuna, Pijavičino i Potomje, a govori mjesta Brijesta, Kućište i Ston obrađeni su manjoj mjeri. U ovoj monografiji navedenom se korpusu pridružuju govori četiriju mjesta, Donja Vručica, Janjina, Lovište i Putniković, stoga ona nastaje kao rezultat dugogodišnjega terenskog istraživanja od 2005. do 2018. godine.

U uvodnom dijelu (str. 15-72) autorica donosi pregled geografskih obilježja, povijesnoga razvoja i demografskih promjena na Pelješcu radi boljeg poimanja složene jezične situacije na poluotoku uz iscrpan osvrt na dosadašnja istraživanja peljeških govora s njihovom klasifikacijom. Usto, Tomelić Ćurlin napominje problematiku dijalekatskoga miješanja na pelješkom području ističući važnost određenja govornih struktura dijalekata, otkrivanja glavnih uzroka njihova miješanja u vidu različitih kontakata i utjecaja, što se posebno očituje u središnjem dijelu poluotoka Pelješca kao području kontaktne situacije dvaju narječja, čakavskoga i štokavskoga, uz pitanje koje se, kako i u kolikoj mjeri jezične značajke mijenjaju brže od ostalih. Autorica navodi metodološke napomene vezane za provedeno istraživanje, opis mjesta čiji se govori proučavaju te sociolingvistički vid istraživanja kojim otkriva društveno-geografsko-povijesnu, jezično-političku, migracijsku i psihološku uvjetovanost razvoja peljeških govora koje nerijetko prati stanje dekompozicije s dvostrukim i sporadičnim ostvarajima te gubljenjem izvornih jezičnih obilježja. Važno je naglasiti kako je ova monografija utemeljena na sveobuhvatnom pristupu sjedinjavajući sinkronijsku jezikoslovnu paradigmu, u čijemu su svjetlu obrađene registrirane jezične pojave, i dijakronijsku jezikoslovnu paradigmu, koja je poslužila za tumačenje određenih pojava radi lakšeg razumijevanja povijesnojezičnog stanja.

Središnji dio monografije obuhvaća analizu samoglasničkog, suglasničkog i naglasnog sustava peljeških govora. U poglavlju *Samoglasnički sustav* (str. 73-116) detaljno je obrađen samoglasnički inventar, ostvaraji i raspodjela samoglasnika, kao i njihova dijakronija. Popis samoglasnika peljeških govora autorica dijeli u dvije skupine, pri čemu u prvu skupinu ubraja govor Brijeste, Donje Vručice, Kućišta, Lovišta, Pijavičina, Potomja i Putnikovića s razmjerno jednostavnim samoglasničkim sustavom čija realizacija nije zatvorena, a u

drugu se skupinu svrstava govor Janjine, Kune i Stona sa zatvorenijom inačicom samoglasnika *a* i *o*, koja ovisi o stupnju jezične konzerviranosti ispitanika. Tomelić Ćurlin za sve pelješke govore bilježi pojave poput ispadanja pojedinih samoglasnika (afareza, sinkopa, apokopa) i zijeva koji je eliminiran sažimanjem. Indikativno je otkriće kako je karakteristična čakavska jaka vokalnost, odnosno odraz praslavenskoga nosnog samoglasnika */ɛ/ iza suglasnika /č/, /j/ i /ž/ u samoglasnik /a/, potvrđena tek sporadično u govorima onih mjesta koja su označena kao čakavska, dakle sa zapadnoga dijela Pelješca, što upućuje na to da ispitanicima nije imanentna. Što se tiče refleksa *jata*, autorica navodi kako je situacija složenija zbog supostojanja dvaju narječja, stoga se prema tom kriteriju govori mogu podijeliti u tri skupine. Naime, ikavski je refleks *jata* zabilježen u relacijskim i korijenskim morfemima govora Donje Vrućice, Kućišta, Kune, Lovišta, Pijavičina i Potomja. U janjinskom je govoru odraz *jata* (i)jekavsko-ikavski u korijenskim morfemima, a ikavski u relacijskim morfemima. Naposljetku, u govorima Brijeste, Putnikovića i Stona *jat* se realizira kao (i)jekavski u korijenskim morfemima, a u relacijskim morfemima kao (i)jekavsko-ikavski. Autoričino je istraživanje samoglasničkog sustava peljeških govora pokazalo supostojanje čakavskih i štokavskih sastavnica, međutim uz prevlast štokavske tendencije čak i u “čakavskom” dijelu poluotoka.

Poglavlje *Suglasnički sustav* (str. 117-168) donosi pregled popisa suglasnika, analizu njihovih ostvaraja, raspodjele i dijakronije. Tomelić Ćurlin dijeli suglasnički inventar peljeških govora u tri skupine. U prvu se skupinu ubrajaju govor Brijeste, Kune, Pijavičina i Putnikovića s dvadeset i tri suglasnika (šesnaest šumnika i sedam sonanata), a njegova je posebnost ostvaraj afrikata /č/ i /ć/ te zvučni parnjaci /ć/ i /č/. Drugu skupinu s dvadeset i dva suglasnika (petnaest šumnika i sedam sonanata) čine govor Donje Vrućice, Janjine, Kućišta, Potomja i Stona u kojima se nivelira artikulacija fonema /č/ i /ć/ u jednu bezvučnu afrikatu, takozvano “srednje” /c^h/. Dio trećeg suglasničkog sustava, koji obuhvaća dvadeset i tri suglasnika (šesnaest šumnika i sedam sonanata), jest govor Lovišta, specifičan po pojavi fonema /t/ i njegova zvučnog parnjaka /d^h/. U svim su govorima registrirane suglasničke mijene, odnosno adrijatizmi, a frekventnima su se pokazale asimilacije i disimilacije suglasnika, redukcije određenih fonema i epenteze. Kao i o pitanju samoglasničkoga sustava, uočeno je preplitanje čakavskih i štokavskih elemenata, no u govorima Kućišta, a posebno Lovišta dominantnija je čakavska odrednica u kontekstu redukcije dočelnoga /l/ u jedninskim oblicima glagolskih pridjeva

radnih muškog roda, odraza fonema /j/ kao praslaveskoga */d/ i /žj/ kao praslavenskih skupina */zd/ i */zg/, šćakavizma te izostanka fonema /ž/.

U dijelu o naglasnom sustavu (str. 169-204) Tomelić Ćurlin osvrće se na naglasni inventar, ostvaraj i raspodjelu naglasaka i njihovu dijakroniju. Akcentuacijske sustave peljeških govora razlikuje u tri skupine. Prvoj skupini pripadaju govor Brijeste, Donje Vručice, Janjine, Kune, Pijavičina i Potomja s četirima naglascima (dugosilazni, dugouzlazni, kratkosilazni, kratkouzlazni), nenaglašenom duljinom u zanaglasnom položaju i nenaglašenom kračinom, ali i sporadičnom potvrdom realizacije (čakavskog) akuta, posebno u govoru Brijeste. U drugu skupinu ubrojani su govori Kućišta i Lovišta s pet naglasaka (akut, dugosilazni, dugouzlazni, kratkosilazni, kratkouzlazni) i nenaglašenom kračinom, ali i potvrdom učestalosti dvostrukog naglasaka i sporadičnog ostvaraja nenaglašene duljine u prednaglasnom položaju. Treću skupinu obuhvaćaju govori Putnikovića i Stona, a razlikuje se od prvog tipa naglasnog sustava prema tome što se u njemu ne javlja akut. S obzirom na naglasnu strukturu, prva i treća kategorija naglasnih sustava određene su kao novoštokavske, a u drugom je naglasnom sustavu zabilježen najveći broj kolebanja. Autorica ističe kako je pojava novoštokavske retrakcije, odnosno pomaka naglasnoga mjesta zabilježena u svim govorima, pa tako i u onima s tradicionalnom oznakom čakavske tendencije na zapadnome dijelu poluotoka.

Završni dio monografije obuhvaća *Zaključak* (str. 205-208) u kojemu autorica donosi pregled rezultata istraživanja s napomenom kako su analizirani pelješki govori ugroženi i podložni promjenama. Tomelić Ćurlin nakon provedenog ispitivanja zaključuje kako govori na istočnom i sjeveroistočnom dijelu poluotoka (govor Brijesta, Putnikovića i Stona) te janjinski govor u njegovu središnjem dijelu pripadaju štokavskom narječju. Govor Donje Vručice, Kune, Pijavičina i Potomja s obzirom na povijesnojezično stanje autorica određuje kao (čakavsko)-štokavske jer su ovi govori u prošlosti imali čakavsku odrednicu na koju su s vremenom utjecale štokavske sastavnice, pa se i ne mogu povezati s čakavskom tendencijom čijim sada već sporadičnim ostvarajima prijeti potpuno izumiranje pod utjecajem štokavske komponente. Govori zapadnoga dijela Pelješca, oni Kućišta i Lovišta, mogu se svrstati u kategoriju čakavskoga narječja s napomenom kako govor Lovišta bolje čuva čakavske elemente.

Osim toga, autorica je kao dio monografije sastavila i oglede govora (str. 209-229) snimljene, a potom transkribirane i akcentuirane jezične građe analiziranih peljeških mjesnih govora, a u prilogima su još navedeni ispitanici i

oni koji su pomogli u prikupljanju građe (str. 230-232). Također, knjiga obiluje mnoštvom fotografija peljeških predjela te grafičkim prikazima poput tablica i karata, koje dobivene rezultate čine usustavljenijima. Konačno, monografija završava iscrpnim popisom literature i autoričinim životopisom (str. 241-259).

Marijana Tomelić Ćurlin u svojoj monografiji *Jezične posebnosti peljeških govora. Fonologija* donosi novi pogled na dijalekatsku strukturu peljeških govora upotpunjujući, ali rekli bismo i kreirajući njezin fonološki mozaik jer dosad nisu zabilježena sustavnija proučavanja navedene problematike. Vrijednost ove knjige očituje se u sveobuhvatnom pristupu analizi građe kojim se mjesni govori ne obrađuju zasebno, već kao dio cjeline pelješkog areala, teorijskom okviru koji sjedinjuje sinkronijsku i dijakronijsku jezikoslovnu koncepciju prinosći metodološki cjelovitoj obradi trenutačnih dijalekatskih stanja i pojava, ali i pomnim bilježenjima govornih obrazaca izvornih govornika koji još uvijek čuvaju konzervativnija jezična stanja, odnosno od kojih je moguće ishoditi karakteristične pelješke dijalekatske značajke. Predstavljajući i obrađujući autentičan, a time i dragocjen fonološki fundus, Marijana Tomelić Ćurlin krenula je gotovo neutabanim stazama dijalektološkoga razmatranja *pelješke riči* iznjedrivši vrijedno djelo suvremene hrvatske dijalektologije kao, vjerujemo, tek prvi čin cjelokupne, višerazinske analize peljeških govora.

Petra Božanić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

POPIS IZDANJA ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HAZU U DUBROVNIKU

Monumenta historica Ragusina

1. *Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Tomazina da Savere 1278-1282*, ur. Gregor Čremošnik. Zagreb, 1951.
2. *Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere 1282-1284, Diversa Cancelariae I (1282-1284), Testamenta I (1282-1284)*, ur. Josip Lučić. Zagreb, 1984.
3. *Zapisi notara Tomazina de Savere 1284-1286*, ur. Josip Lučić. Zagreb, 1988.
4. *Zapisi notara Andrije Beneše 1295-1301*, ur. Josip Lučić. Zagreb, 1993.
5. *Libro negro del Astarea*, ur. Ante Marinović. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
6. *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, ur. Nella Lonza i Zdravko Šundrica. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
7. *Knjige nekretnina Dubrovačke općine (13-18. st.). Libri domorum et terrenorum communis Ragusii deliberatis ad afflictum (saec. XIII-XVIII)*, ur. Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić, vol. 1-2. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
8. Seraphinus Maria Cerva, *Prolegomena in Sacram metropolim Ragusinam*, ur. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
9. Benedikt Kotrulj, *Libro Del Arte Dela Mercatura. Knjiga o vještini trgovanja*, ur. Zdenka Janeković Römer. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
10. *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, ur. Nella Lonza. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
11. Serafin Marija Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, ur. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
12. *Knjiga rizničarskih najмова / Liber afflictuum Thesaurarie (1428-1547)*, ur. Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
13. Seraphinus Maria Cerva, *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum. Seculum primum ab anno MCCXXV ad annum MCCCXXIV. Editio princeps*, ur. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2017.

Monumenta Catarensia

1. *Kotorski spomenici: Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326-1335*, ur. Antun Mayer. Zagreb, 1951.

Anali

Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku:

1 (1952), 2 (1953), 3 (1954), 4/5 (1956), 6/7 (1959), 8/9 (1962), 10/11 (1966), 12 (1970)

Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku:

13/14 (1976), 15/16 (1978)

Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku:

17 (1979), 18 (1980), 19/20 (1982), 21 (1983), 22/23 (1985), 24/25 (1987)

Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku:

26 (1988), 27 (1989), 28 (1990)

Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku:

29 (1991), 30 (1992), 31 (1993), 32 (1994), 33 (1995), 34 (1996), 35 (1997), 36 (1998), 37 (1999), 38 (2000), 39 (2001), 40 (2002), 41 (2003), 42 (2004), 43 (2005), 44 (2006), 45 (2007), 46 (2008), 47 (2009), 48 (2010), 49 (2011), 50 (2012), 51/1 (2013), 51/2 (2013), 52/1 (2014), 52/2 (2014), 53/1 (2015), 53/2 (2015), 54/1 (2016), 54/2 (2016), 55/1 (2017), 55/2 (2017), 56/1 (2018), 56/2 (2018), 57 (2019), 58 (2020)

Dubrovnik Annals

1 (1997), 2 (1998), 3 (1999), 4 (2000), 5 (2001), 6 (2002), 7 (2003), 8 (2004), 9 (2005), 10 (2006), 11 (2007), 12 (2008), 13 (2009), 14 (2010), 15 (2011), 16 (2012), 17 (2013), 18 (2014), 19 (2015), 20 (2016), 21 (2017), 22 (2018), 23 (2019), 24 (2020)

Monografije

1. Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*. Dubrovnik, 1955.
2. Cvito Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*. Split, 1966.
3. Grga Novak, *Povijest Dubrovnika od nastarijih vremena do početka VII stoljeća*. Dubrovnik, 1966.
4. Ilija Mitić, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*. Dubrovnik, 1973.
5. Josip Lučić, *Povijest Dubrovnika od VII st. do g. 1205*. Zagreb, 1973.
6. Ivo Perić, *Dubrovačka periodika 1848-1918*. Dubrovnik, 1980.
7. Ivo Perić, *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici*. Dubrovnik, 1983.

8. Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*. Dubrovnik, 1989.
9. Bruno Šišić, *Dubrovački renesansni vrt*. Dubrovnik, 1991.
10. Stanislava Stojan, *Ivan August Kaznačić, književnik i kulturni djelatnik*. Dubrovnik, 1993.
11. Antun Ničetić, *Povijest dubrovačke luke*. Dubrovnik, 1996.
12. Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik, 1996.
13. Nella Lonza, *Pod plaštem pravde*. Dubrovnik, 1997.
14. Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu*. Dubrovnik, 1997.
15. *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 1. Dubrovnik, 1998.
Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, sv. 2. Dubrovnik, 1999.
16. Slavica Stojan, *Anica Bošković*. Dubrovnik, 1999.
17. Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik, 1999.
18. Katarina Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*. Zagreb-Dubrovnik, 2001.
19. Niko Kapetanić, *Epigrafički spomenici Konavala iz vremena Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2000.
20. Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, ur. Zdenka Janeković Römer. Zagreb-Dubrovnik, 2001.
21. Bruno Šišić, *Vrtni prostori povijesnog predgrađa Dubrovnika - od Pila do Boninova*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
22. Vesna Čučić, *Posljednja kriza Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
23. Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
24. Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
25. Nikica Talan, *Antónia Pusich. Život i djelo*. Zagreb-Dubrovnik, 2006.
26. Slavica Stojan, *Slast tartare. Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubrovnika*. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
27. Zlata Blažina-Tomić, *Kacamorti i kuga: utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Zagreb-Dubrovnik, 2007.
28. Zdravko Šundrica,
Tajna kutija Dubrovačkog arhiva, sv. 1. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
Tajna kutija Dubrovačkog arhiva, sv. 2. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
29. Nella Lonza, *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
30. Mirko Kratofil, *Bibliografski pregled historiografskih radova o Dubrovniku (2000-2006)*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.

31. Milovan Tatarin, *Čudan ti je animao čovjek. Rasprave o Marinu Držiću*. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
32. Dubrovnik ponovljen *Jakete Palmotića Dionorića*, ur. Slavica Stojan. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
33. Lovro Kunčević, *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga Grada*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
34. Jelena Obradović Mojaš, *Kolenda u Dubrovniku. Tradicija kolendavanja od 13. do 21. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2017.
35. Ivana Brković, *Političko i sveto. Identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
36. Nikša Varezić, *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
37. Slavica Stojan, *Ombla, vile i vilani. Povijest svakodnevnice u ljetnikovcima Rijeke dubrovačke (15. do 19. st.)*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
38. Lovro Kunčević, *Vrijeme harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.
39. Neda Kovačić, *Tijelo kao dokaz. Medicinska vještačenja u postupcima kaznenog suda u Dubrovniku u 18. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.
40. Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2021.
41. Nella Lonza, *Ana, Pavo, Grlica. Rekluze i pustinjaci u pobožnom krajobrazu srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb-Dubrovnik, 2021.

Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice

1. Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik, 1990.
2. Antun Golušić, *Rodovi Slanskog primorja*. Dubrovnik, 1991.
3. Nenad Vekarić,
Stanovništvo poluotoka Pelješca, 1. Dubrovnik, 1992.
Stanovništvo poluotoka Pelješca, 2. Dubrovnik, 1993.
4. Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad*. Dubrovnik, 1994.
5. Nenad Vekarić,
Pelješki rodovi (A-K). Dubrovnik, 1995.
Pelješki rodovi (L-Ž). Dubrovnik, 1996.
6. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Falsifikat o podrijetlu konavoskih rodova*. Dubrovnik, 1997.

7. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić,
Stanovništvo Konavala, 1. Dubrovnik, 1998.
Stanovništvo Konavala, 2. Dubrovnik 1999.
8. Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode.* Zagreb-Dubrovnik, 1999.
9. Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogoerović i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća).* Zagreb-Dubrovnik, 2000.
10. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić,
Konavoski rodovi (A-G). Zagreb-Dubrovnik, 2001.
Konavoski rodovi (H-Pe). Zagreb-Dubrovnik, 2002.
Konavoski rodovi (Pi-Ž). Zagreb-Dubrovnik, 2003.
11. Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske.* Zagreb-Dubrovnik, 2004.
12. Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi.* Zagreb-Dubrovnik, 2005.
13. Vesna Miović, *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546-1808).* Zagreb-Dubrovnik, 2005.
14. Antun Jurica i Nenad Vekarić, *Lastovski rodovi.* Zagreb-Dubrovnik, 2006.
15. Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine: Dubrovački vlasteoski klanovi.* Zagreb-Dubrovnik, 2009.
16. *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, ur. Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
17. Nenad Vekarić,
Vlastela grada Dubrovnika, 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
Vlastela grada Dubrovnika, 2. Vlasteoski rodovi (A-L). Zagreb-Dubrovnik, 2012.
Vlastela grada Dubrovnika, 3. Vlasteoski rodovi (M-Z). Zagreb-Dubrovnik, 2012.
Vlastela grada Dubrovnika, 4. Odabrane biografije (A-D). Zagreb-Dubrovnik, 2013.
Vlastela grada Dubrovnika, 5. Odabrane biografije (E-Pe). Zagreb-Dubrovnik, 2014.
Vlastela grada Dubrovnika, 6. Odabrane biografije (Pi-Z). Zagreb-Dubrovnik, 2015.
Vlastela grada Dubrovnika, 7. Genealogije (A-L). Zagreb-Dubrovnik, 2016.
Vlastela grada Dubrovnika, 8. Genealogije (M-Z), Zagreb-Dubrovnik, 2017.
Vlastela grada Dubrovnika, 9. Osobna imena, Zagreb-Dubrovnik, 2018.
Vlastela grada Dubrovnika, 10. Kazala, Zagreb-Dubrovnik, 2019.
18. Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku.* Zagreb-Dubrovnik, 2012.

19. Vesna Miović, *Židovke u Dubrovačkoj Republici*. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
20. Rina Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
21. Irena Ipšić,
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 1. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 2. Podgorje. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 3. Orebić. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
22. Ivana Lazarević, *Vlasteoske kuće u gradu Dubrovniku 1817. godine*. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
23. Stjepan Ćosić, *Ideologija rodoslovlja: Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
24. Marinko Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini: Ravno*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
25. Kristina Puljizević, *U ženskim rukama: primalje i porođaj u Dubrovniku (1815-1918)*. Zagreb-Dubrovnik, 2016.
26. Jasenka Maslek, *Zemlja i ljudi. Vinogradarstvo poluotoka Pelješca u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2016.
27. Vesna Miović, *Židovski rodovi u Dubrovniku (1546-1940)*. Zagreb-Dubrovnik, 2017.
28. Antun Koncul, *Od mora do mramora: stanovništvo Graca u Hercegovini*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
29. Marija Gjurašić,
Razvoj otoka Mljeta u 19. stoljeću. Govedari i Babino Polje prema katastru Franje I, sv. 1. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
Razvoj otoka Mljeta u 19. stoljeću. Govedari i Babino Polje prema katastru Franje I, sv. 2. Zagreb-Dubrovnik, 2019.
30. Rina Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štćenici (1818-1908)*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.

Pretisci

1. Juraj Mulih, *Abeczevica* (Zagreb, 1746), ur. Ivica Martinović. Dubrovnik, 1997.

Studies in the History of Dubrovnik

1. Vesna Miović, *The Jewish Ghetto in the Dubrovnik Republic (1546-1808)*. Zagreb-Dubrovnik, 2005.

2. Nikica Talan, *Antónia Pusich. Vida e obra*. Zagreb-Dubrovnik, 2006.
3. Bariša Krekić, *Unequal Rivals: Essays on Relations Between Dubrovnik and Venice in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
4. Bruno Šišić, *Dubrovnik Renaissance Gardens: Genesis and Design Characteristics*. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
5. Zdenka Janeković Römer, *The Frame of Freedom: The Nobility of Dubrovnik Between the Middle Ages and Humanism*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
6. Nenad Vekarić, *The Nobility of Dubrovnik: Roots, Structure and Development*. Zagreb-Dubrovnik, 2019.

ANALI ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HAZU U DUBROVNIKU

Naputak za autore

- 1) Rukopis se dostavlja uredništvu u programu MS Word putem e-maila (nella.lonza@gmail.com).
- 2) Ako rukopis sadrži priloge (slike, tablice, grafikone), molimo da se predaju u posebnim datotekama, a u tekstu naznači mjesto gdje prilog treba uvrstiti.
- 3) Tekstu se prilažu: a) kraći sažetak (5-10 redaka), koji se tiska uvodno na hrvatskom jeziku, b) dulji sažetak (do 25 redaka), koji se tiska na engleskom (*summary*), c) do 10 ključnih riječi. Uredništvo će se pobrinuti za prijevod sažetka i ključnih riječi.
- 4) Molimo autore da naznače osobne podatke koji se objavljuju na prvoj stranici rada.

Primjer:

Petar Perić, znanstveni suradnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: pero.peric@du.t-com.hr.

- 5) Molimo autore da koriste upute za citiranje (<https://hrcak.srce.hr/anali-dubrovnik>).
- 6) Etički postupnik dostupan je na: <https://hrcak.srce.hr/anali-dubrovnik>.

Adresa uredništva:

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
20000 Dubrovnik, Lapadska obala 4.

Web: <http://www.zavoddbk.org>

E-mail: nella.lonza@gmail.com

Etički postupnik nalazi se na:

<http://www.zavoddbk.org/wp-content/uploads/2015/12/Eticki-postupnik-za-urednike-2.pdf>

Nakladnik: HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI. Za nakladnika: akademik DARIO VRETENAR. Izvršni urednici: RINA KRALJ-BRASSARD i IVANA LAZAREVIĆ. Likovna oprema omota: DRAŽEN TONČIĆ. Prevoditelj: VESNA BAĆE. Lektor: KATICA VIDOJEVIĆ. Korektura: RINA KRALJ-BRASSARD i IVANA LAZAREVIĆ. UDK: Znanstvena knjižnica, Dubrovnik. Urednik na portalu Hrčak: ACO ZRNIĆ. Grafička priprema: BORIS JOVIĆ, Diversa Dubrovnik. Tisak: Stega tisak, Zagreb, prosinac 2021. Naklada: 300 primjeraka.